

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskolas un sākumskolas bakalaura studiju programma

IVONNA BROKA

Rotaļas izmantošana uzvedības traucējumu mazināšanā 5 – 6 gadus veciem bērniem pirmsskolā

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Docente

Akadēmiskais amats

Dr.paed.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Inga Stangaine

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2017

ANOTĀCIJA

Darba autors: Ivonna Broka

Bakalaura darba temats: Rotaļas izmantošana uzvedības traucējumu mazināšanā 5 – 6 gadus veciem bērniem pirmsskolā.

Mērķis: Analizēt rotaļu izmantošanas pedagoģiskās iespējas uzvedības traucējumu mazināšanā pirmsskolā.

Darba **pirmajā nodaļā** tiek iepazīstināts ar uzvedības traucējumu raksturojumu pirmsskolas pedagoģiskajā procesā dažādu autoru teorijās. Šajā nodaļā tiek aprakstīts par uzvedības traucējumu būtību. Tiek vērsta uzmanība uz uzvedības traucējumu izpausmēm 5 - 6 gadus veciem bērniem. Tiek aprakstīta un analizēta rotaļa kā bērna attīstības veicinātāja un tās izmantošana uzvedības traucējumu korekcijā.

Otrajā nodaļā tiek veikta praktiska izpēte par vecākā pirmsskolas vecuma bērnu uzvedības traucējumu mazināšanas iespējām rotaļās un spēlēs. Tika izvirzīti kritēriji un veikta šo bērnu novērošana un uzvedības skatījumā vērtēšana, pēc kuriem vadoties tika vērtēta bērnu uzvedība pētījuma sākumā un pētījuma beigās. Pētījuma laikā tika iegūta konkrēta informācija par bērnu uzvedības izpausmēm, izmantojot rotaļas uzvedības traucējumu korekcijā.

Pētījumā apstiprinājās hipotēze, ja pirmsskolas izglītības iestādē pedagogs izmanto pēc satura dažādas rotaļas, to elementus, sekmējot sadarbības prasmes, ievērojot vecumposma attīstības likumsakarības un katra bērna individuālās īpatnības, tad iespējamās korekcijas uzvedības traucējumu mazināšanā.

Bakalaura darba struktūra: Bakalaura darbs sastāv no 55 lappusēm, tajā skaitā 14 attēli un 3 tabulas. Bakalaura darbam izmantoti 58 informācijas avoti.

Atslēgas vārdi: uzvedības traucējumi, rotaļa, spēle, pirmsskola.

ANNOTATION

Author: Ivonna Broka

Topic of bachelor paper: Using games to reduce behavioral disorders in 5-6-year-old preschool children.

Aim: Analyze pedagogical opportunities of using games to reduce behavioral disorders in preschool.

In the **first chapter** an insight is given into characteristics of behavioral disorders in the preschool pedagogical process according to the theories of several authors. The essence of behavioral disorders is described. Attention is paid to manifestation of behavioral disorders in 5-6-year-old children. Game as promoter of child's development is described and analyzed and its use in correction of behavioral disorders.

In the second chapter a practical research was carried out about the opportunities how to reduce behavioral disorders in preschool children using games. Criteria were set, the children were observed and their behaviour was evaluated according to these criteria at the beginning and at the final stage of the research. During the research specific information was obtained about children's behavioral expressions while using games in the correction of behavioral disorders.

Hypothesis proved to be correct- if preschool teachers use different games and their elements to develop communication skills, considering age group features and each child's individual features, it is possible to reduce behavioral disorders.

Structure of bachelor paper: The paper consists of 55 pages, including 14 pictures and 3 tables. 58 sources of information were used.

Keywords: behavioral disorders, play, game, preschool.

SATURS

Ievads.....	5
1. Uzvedības traucējumu raksturojums pirmsskolas pedagogiskajā procesā.....	7
1.1. Uzvedības traucējumu būtība	7
1.2. Uzvedības traucējumu izpausmes 5 - 6 gadus veciem bērniem	13
1.3. Rotaļa – bērna attīstības veicinātāja	18
1.4. Rotaļas izmantošana uzvedības traucējumu korekcijā	25
2. Empīriskais pētījums par vecākā pirmsskolas vecuma bērnu uzvedības traucējumu mazināšanas iespējām rotaļās un spēlēs	30
2.1. Empīriskā pētījuma norises izmantoto metožu apraksts.....	30
2.2. Pētāmās grupas raksturojums	32
2.3. Empīriskā pētījuma rezultāti.....	40
Secinājumi:	52
Izmantotā literatūra un informācijas avotu saraksts	53
Pielikumi.....	56

IEVADS

Bērni ar dažādiem uzvedības traucējumiem ir bijuši visos laikos un visās sabiedrībās. Tas, kādas ir šīs problēmas un, kāda uz to bijusi vides reakcija, ir atkarīgs no kultūras, reliģiski ētiskajiem, ekonomiskajiem un sociālajiem nosacījumiem. Bērna attīstība un uzvedība ir ļoti dažāda, jo ikviens aug un attīstās savādāk. Tieši pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs posms personības attīstībā, jo šajā vecumā veidojas personības kodols. Lai tas noritētu sekmīgi, vienmēr ir jāatceras, ka bērns ir unikāla vērtība, kas jāciena un jāizzina. Bērna audzināšana ir divējāds process, tā ir gan pedagoga aktīva iedarbība uz bērniem, gan pašu bērnu aktivitāte, viņu pašorganizācijas spējas, kas izpaužas viņu zināšanās, uzvedībā, jūtās un attiecībās.

Uzvedības traucējumi ir problēma, ar ko ikdienā saskaras daudzi pedagogi un bērnu vecāki. Ļoti svarīgi ir atrast optimāli pareizu pedagoģisko pieeju saskarsmē ar bērniem, kam ir uzvedības novirzes, jo tam ir liela nozīme bērnu personības veidošanā. Ir svarīgi apzināties, cik lielā mērā bērna dzīvi ietekmē uzvedības traucējumi un kādu iespaidu tie atstās uz viņa turpmāko attīstību.

Saasinoties uzvedības traucējumiem, kas “pāraug” trauksmē, stresā un agresivitātē ir viena no nopietnākajām problēmām ar ko šodien saskaras cilvēce. Ir jārod atbildes uz jautājumiem: „Kāpēc bērniem ir uzvedības problēmas un kā tās mazināt?”

Tādēļ viens no veidiem kā mazināt uzvedības problēmas ir rotaļas. Pirmsskolas vecumā liela loma bērna attīstībā un audzināšanā pieder rotaļām, jo bērns visu iemācās rotaļājoties. D. Dzintere norāda, ka „...ar rotaļas palīdzību bērns izsaka savas vēlmes, rotaļā viņš priecājas, rada, fantazē, atpūšas, mācās un pārdomā savu dzīvi” (Dzintere, 1984, 34). Rotaļā bērns no vienas puses ir brīvs, avērts, no otras puses, rotaļā pastāv zināma reglamentācija un noteikumi. Rotaļa liecina par viņa fizisko, psihisko un intelektuālo veselību, tas ir labākais pamats mācīšanai, jo bērns mācās bez piepūles, pats to neapzinoties, mācoties koncentrēties, respektēt otru cilvēku, attīstīt un strukturēt savu iztēli.

Pētījuma priekšmets: Rotaļu izmantošanas pedagoģiskās iespējas.

Pētījuma objekts: Uzvedības traucējumi pirmsskolā.

Pētījuma mērķis: Izzināt un analizēt rotaļas izmantošanas pedagoģiskās iespējas bērnu uzvedības traucējumu mazināšanā pirmsskolā.

Pētījuma hipotēze: Ja pirmsskolas izglītības iestādē pedagogs izmanto pēc satura dažādas rotaļas, to elementus, sekmējot sadarbības prasmes, ievērojot vecumposma attīstības likumsakarības un katra bērna individuālās īpatnības, tad iespējamās korekcijas uzvedības traucējumu mazināšanā.

Uzdevumi:

1. Raksturot uzvedības traucējumu būtību pirmsskolas vecuma bērniem pedagoģiskajā procesā
2. Analizēt uzvedības traucējumus 5 – 6 gadus vecu bērnu attīstības likumsakarību kontekstā.
3. Analizēt rotaļas izmantošanas pedagoģiskās iespējas uzvedības traucējumu mazināšanai pirmsskolā.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās: zinātniskās literatūras analīze

Empīriskās: pārrunas, novērojums, situācijas analīze.

Pētījuma bāze: Rīgas X pirmsskolas izglītības iestāde

(pētījumā piedalās 19 bērni vecumā no 5 – 6 gadiem, skolotāji).

1. Uzvedības traucējumu raksturojums pirmsskolas pedagoģiskajā procesā

1.1. Uzvedības traucējumu būtība

Uzvedība – indivīda rīcības ārējā izpausme, izturēšanās, attieksme, ko parasti nosaka vitālās vajadzības un vides apstākļi, kā arī tuvākajā apkārtnē vai plašākā sabiedrībā pieņemtās ētiskās, tikumiskās normas, etiķete un ko, tāpat kā zināšanas, vērtē izglītības ieguves procesā (Ped. term. skaidr. vārdnīca, 2000, 200).

Uzvedība - indivīda jebkāda aktivitāte, ko var sadalīt rīcībās (paša indivīda iniciatīva) un reakcijās (indivīda atbilde uz ārējo notikumu vai uz cita indivīda rīcību” (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 148).

Bērnu **uzvedības traucējumiem** ir precīzi noskaidrotas tās **pazīmes**, kuras raksturīgas šai diagnozei:

- ilgstoša asociāla vai antisociāla uzvedība;
- izaicinoša, opozicionāra uzvedība un manieres;
- cietsirdība, agresivitāte, impulsivitāte;
- atkārtota vispārpieņemto normu un likumu pārkāpšana.

Uzvedības noviržu pamatā var būt psihosociāli cēloņi, gan arī bioloģiski cēloņi. Kā bioloģiskus cēloņus var minēt – komplikācijas prenatalajā periodā, kā arī dzemdību laikā, dažādas slimības agrīnajā bērnībā, pārtikas ietekme un neiroloģiska rakstura traucējumi. Kā psihosociāli cēloņi bērna hiperaktivitātei var būt psihiskie pārdzīvojumi, TV nelabvēlīgā ietekme, nelabvēlīgās attiecības ģimenē un arī uzturēšanās ilgstoši slēgta tipa iestādēs (Liepiņa, 2001, 5-6).

Pētot faktoros, kas veicina bērnu uzvedības traucējumu veidošanos vai mazina to attīstības riska faktoros, uzmanība tiek pievērsta dažādiem bioloģiskajiem un vides faktoriem un to mijiedarbībai, kas to ietekmē. No pētījumiem par vides ietekmi uz bērna attīstību var secināt, ka pirmsskolas vecumā būtiski bērnu uzvedības attīstību ietekmē vecāki un ģimenes vide. Arī vecāku audzināšanas stils un izmantotās bērna disciplinēšanas metodes, kā arī vecāku un bērnu savstarpējās attiecības (Davenport&Bourgeois, 2008, 17). Raters (Rutter) ar kolēģiem savā dvīņu pētījumā nonāca pie secinājuma, ka 50% uzvedības problēmas var izskaidrot ar iedzimtības faktoriem (Rutter, Silberg, O’Conner, & Siminoff, 1999, 40).

Uzvedības traucējumi var izpausties dažādi kā, piemēram, agresivitāte – sišana, košana, grūstīšanās, trauksme u.tml. Vispirms ir jānodala nosacīti veselu bērnu agesīvās reakcijas no tādu

bērnu agresivitātes, kuriem ir minimāla cerebriāla disfunkcija, attīstības traucējumi ar to radītajām sekām: galvassāpēm, uzbudinātu garstāvokli, bailēm, paaugstinātu jūtīgumu, kontaktēšanās grūtībām, “bremžu” trūkumu. Agresiju var radīt agrās bērnības emocionālā pieredze, ciešanas, sāpes, bailes, nedrošība, stress, bezspēcība, uzvedības parauga atdarināšana vai arī kāda apbalvojums par agresīvu uzvedību (Svence, 1999, 90). Pēc darba autores domām, agresīvas uzvedības cēloņi var būt arī izlutinātība, kad bērni pieraduši darīt visu, ko grib, vai arī autoritatīvas audzināšanas rezultāts, kad bērnam neļauj pašam izteikties, neiedziļinās viņa problēmās, kāds viņa vietā vienmēr zina labāk, bērnam neļauj būt pašam. Arī emocionālas svārstības, kuras bērni nevar paši izskaidrot, kur visspilgtāk var izpausties dusmas, it īpaši tad, ja viņiem neizdodas iegūt to, ko vēlas. Viņu dusmas raksturo sasprindzinājums, neprognozētība, nesavaldība. Agresivitātes iemesls var būt arī aizsardzība, lai samazinātu sasprindzinājumu. Ja bērns ir sasprindzis, labāk viņam ļaut sasprindzinājumu samazināt kustībās, psihodrāmu izspēlēšanā vai rotaļājoties. Ievērojami panākumi ir vairāk gūstami ar labestību, pārliecināšanu un arī stingrību.

Vēl veids kā uzvedības traucējumi var izpausties ir bailes un nemiers. Pirmsskolas vecumā var pieaugt bērnu bailes un nemiers. Viņi var baidīties no briesmoņiem, svešiniekiem, kukaiņiem, dzīvniekiem un “bubuļiem”. Bērni var slikti gulēt un baidīties iet ārā. Visbiežāk bailes un nedrošību izjūt kautrīgi, rāmi un pakļāvīgi bērni, īpaši, ja viņi ir atstāti vieni vai dzirdējuši draudus. Dažreiz bērni var izrādīt dusmas pret vecākiem, un, ja šīs dusmas tikušas vardarbīgi apspiestas, tās var izpausties baiļu formā (Adlers, 1992, 76).

Kā nākošais uzvedības traucējumu izpaušanās veids ir brāļu un māsu sācensība. Bērniem augot lielākiem, saasinās cīņa par savu vietu ģimenē. Vecākie bērni grib būt līderi, gudrākie un stiprākie. Par mazāko bērnu agresivitātes cēloni var būt vēlme uzvarēt vecāko tīri emocionāli. Trīs bērnu ģimenē visgrūtāk parasti ir vidējam bērnam, jo viņš nekad nav bijis vienīgais un “nogāzts no troņa”, piedzimstot trešajam. Par pirmā, otrā un trešā bērna problēmām rakstījis A. Adlers: “Kad piedzimst otrs bērns, pirmais jūtas pazemots, un tāda pārmaiņa viņam nemaz nepatīk. Īstenībā tā viņa dzīvē ir traģēdija, jo viņam ir piederējusi vara un nu tās vairs nav. Otrā bērna stāvoklis ģimenē arī ir īpatnējs. Viņš jau sev priekšā atrod ceļa rādītāju. Parasti otrais bērns savu ceļa rādītāju panāk un pārspēj, jo, no vienas puses, viņam priekšā ir paraugs, no otras puses, viņā mostas spītība un stūrgalvība panākt pirmo un izcelties ar kaut ko.” A. Adlers (1992) uzskata, ka gan pieaugušajiem, gan bērnam ir raksturīgi rīkoties, sagaidot kādu rezultātu. Sasniedzot to, cilvēkam ir motivācija šādu uzvedību atkārtot, bet, ja tas neizdodas, cilvēks izvēlas citu uzvedību – stratēģiju – mērķa sasniegšanai. No A. Adlera psiholoģijas viedokļa, jebkurai uzvedībai ir mērķis: cilvēkam ir

raksturīgi rīkoties, sagaidot kādu rezultātu. Tātad uzvedība nav “diagnoze” – tā ir simptoms. Viens un tas pats simptoms var būt raksturīgs dažādām slimībām, arī viena un tā pati uzvedība var būt stratēģija dažādu mērķu sasniegšanai. Šim Adlera uzskatam ir grūti nepiekrīst, jo tā patiešām ir, ka katrs uzmanības apliecinājums kādai lietai vai darbībai nenotiek nepamatoti, tāpat vien. Pirmsskolas vecuma bērnam šī vēlme pievērst sev uzmanību ir tendēta tieši uz pieaugušo, kas atrodas viņam līdzās. Tāpēc, lai bērns attīstītos pilnvērtīgi un bērnam nerastos uzvedības traucējumi, ir jāpievēršas šim bērnam, kurš mēģina mums kaut ko parādīt, pateikt (Adlers, 1992, 78).

Ja bērnam neizdodas izcelties ar kaut ko īpašu, tad atliek spītīga pretdarbība, bērns dara visu, kas ir pretējs pirmajam bērnam. Psihologi iesaka – nesalīdziniet bērnus nekad ne tieši, ne netieši, tas veicina konkurenci un agresivitāti. Pie uzvedības traucējumiem pieder arī nervozi paradumi. Kā, piemēram, nagu graušana, īkšķa sūkāšana, matu virpināšana, masturbācija, šūpošanās u.c. Šie paradumi aizsākas kā reakcija uz stresa situāciju, kad kāda darbība radījusi apmierinājuma izjūtu un radusies vēlēšanās to atkārtot (Svence, 1999, 92).

Darba autore uzskata, ka bērnu sliktajai uzvedībai vienmēr ir apzināti vai neapzināti **mērķi**, tie var būt - atriebība un neticība sev, sava spēka demonstrācija, varas iegūšana vai apkārtējo uzmanības piesaistīšana, bērns bieži zaudē kontroli pār sevi, bieži strīdas un lamājas ar pieaugušajiem, dusmojās un atsakās pildīt noteikumus, bieži vaino citus savās kļūdās, bieži ir atriebīgs un skaudīgs kā arī jūtīgi reaģē uz citu cilvēku rīcību.

Bieži vien bērns pat neapzinās, ka uzvedas slikti vai aizskaroši. Tāpēc liela uzmanība būtu jāpievērš bērna vecākiem, kuri māca un skaidro bērnam, ko drīkst darīt un ko nē. Katrs bērns savu mērķu sasniegšanai var izvēlēties aktīvu uzvedību, uzbrūkošu vai pasīvu aizsardzības uzvedību (Stanton-Chapman, Justice, Skibbe & Grant, 2007, 98).

Autore I. Ieviņa savā rakstā „Skolotāj, es neesmu slikts!” skaidro uzvedības motīvus, kuros ir svarīgi iegaumēt trīs būtiskus aspektus: uzvedības mērķtiecība - katrai uzvedībai ir savs mērķis, bezmērķīga uzvedība nepastāv; Sabiedriskā interese jeb sociālā piederība - jebkura cilvēka uzvedība nav saprotama bez sociālā konteksta. Cilvēka uzvedība vienmēr ir saistīta ar mērķi piederēt, būt daļai kādā veselumā, draugu pulkā, sabiedrībā, būt pieņemtam ģimenē, jo tā ir briesmīga izjūta – nebūt piederīgam; Vispārības princips jeb holistiskā pieeja - indivīds ir jāskata sabiedrības kontekstā. Jebkura darbība ir kopdarbība (prāts, ķermenis, sabiedrība), (Ieviņa, 2004).

Bērna sliktajai uzvedībai vienmēr ir paša apzināti mērķi: uzmanības piesaistīšana, tiekšanās pēc varas, spēka demonstrēšana, atriebība, neticība saviem spēkiem. Bērnu uzvedībā kā spogulī var redzēt šodienas strauji mainīgā laikmeta pretrunas - sociālo netaisnību, pieaugušo noslāņošanas ļoti

bagātajās un ļoti trūcīgajās sabiedrības grupās. Mērķu sasniegšanai atkarībā no dzīves stila bērns var izvēlēties aktīvu uzvedību, uzbrūkošu vai pasīvu aizsardzības uzvedību. Aktīvā uzvedība ir uzkrītoša un izaicinoša, bet pasīvo uzvedību ir grūtāk labot, jo bērns var taisnoties, ka neko sliktu nav darījis. Negatīvās novirzes uzvedībā atstāj negatīvu ietekmi gan uz cilvēka sociālās nobriešanas procesu, gan uz sabiedrības attīstību vispār. Bieži izmantots jēdziens „norma”, kas savā ziņā cilvēka apziņā novelk zināmas robežas, bet viss, kas atrodas aiz šīm robežām tiek uzskatīts par novirzi no normas. Tādas novirzes no normas bērna attīstībā ir gan garīgā atpalcība, gan arī negatīvās novirzes uzvedībā (Ieviņa, 2004). Normas ir sabiedrības praksē izveidojušies, cilvēku pieņemti un tradīcijās nostiprinājušies likumi, noteikumi. Neviena pirmsskola, ģimene un sabiedrība kopumā nevar pastāvēt bez noteiktām normām. Ir noteiktās normas, kas katras tautas attīstībā ir veidojušās gadsimtiem ilgi, un jaunā paaudze tās apgūst audzināšanas procesā. Mainoties sabiedrībai mainās arī normas, bet ir normas, kas ir kļuvušas par vērtībām – cieņā pret vecāku cilvēku, pret savu ģimeni un vecākiem, kā arī cieņa pret pedagogu. Normas jēdzienu plaši izmanto medicīnā, psiholoģijā, pedagoģijā, socioloģijā un citās zinātnēs. Novirzes no normas nosacīti var iedalīt četrās grupās – psihiskās, pedagoģiskās, fiziskās un sociālās: Psihiskās novirzes ir saistītas ar bērna psihiskās attīstības aizturi un garīgās attīstības traucējumiem. Pie šiem traucējumiem pieder arī runas traucējumi, kas arī var būt viens no uzvedības noviržu cēloņiem. Pedagoģiskās novirzes varētu attiecināt uz izglītības iegūšanu un neiegūšanu. Pedagoģiskā norma ir vispārējās izglītības standarti, un pēc šiem standartiem bērniem noteiktā vecumā ir jāsaņem noteikts izglītības līmenis. Ir bērni, kuriem ir veselības problēmas, tad viņiem izglītību ir iespējams saņemt mājas apstākļos. Fiziskās novirzes no normas ir saistītas ar cilvēka veselības stāvokli, un to nosaka medicīna – tie var būt redzes, dzirdes, kustību traucējumi. Fiziskās novirzes var izraisīt ārējie apstākļi – ekoloģija, dzīves līmeņa pazemināšanās. Sociālās novirzes ir tendences uz novirzi no sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām, kas oficiāli vai neoficiāli ir pieņemtas. Socioloģiskajā, pedagoģiskajā un arī psiholoģiskajā literatūrā ir daudz rakstu par bērniem ar uzvedības novirzēm. Šo bērnu kategorijas apzīmē ar terminu – bērns ar deviantu, grūti audzināms bērns, bērns ar asociālu uzvedību. Reālajā dzīvē „tīru” noviržu parasti nav. Viena novirze provocē citu, viena noviržu grupa klājas virsū otrai. Sociālo noviržu pamatā parasti ir novirzes veselībā, psihiskajā un pedagoģiskajā jomā (Batņa, 2001, 45-49).

Pedagogi un vecāki bieži par skolēniem vai saviem bērniem saka „grūti audzināms bērns”. Jēdziens „grūti audzināms”, var uzskatīt par mītu tāpēc, ka pretendē uz kaut kādu objektīvu patoloģisku kategoriju (Vigdors, 2004, 28). Pēc darba autores domām, par grūti audzināmiem

bērniem parasti tiek uzskatīti tie, kuru uzvedība traucē apkārtējos – bērnus, vecākus, pedagogus utt. Šādiem bērniem nereti ir grūti kontrolēt savas emocijas un tikt galā ar jebkuru jaunu situāciju. Arī kad bērna personība nesaskan ar citu ģimenes locekļu raksturiem, audzināšana kļūst par izaicinājumu ikvienam ģimenē.

A. Vecgrāve uzsver, ka: “Jēdzienu „grūti audzināmi” pieaugušie lieto par bērniem, kas rodas grūtību dēļ starp pieaugušo un bērnu, šis jēdziens ļauj pieaugušiem no sevis noņemt atbildību un to uzkraut bērnam.” Šie „grūti audzināmie” bērni bieži saņem mazāk vecāku mīlestības nekā pārējie bērni, un vecāki noteikti vēlas šos bērnus pāraudzināt, panākt viņiem vēlamu uzvedību. Šāda vecāku rīcība bērna uzvedību, nevis uzlabo, bet gan pasliktina. Speciālisti ir vienisprātis, ka šie bērni ir jūtīgāki gan pret ārējas vides iedarbību, gan arī pret tām pedagoģiskām metodēm, ar kādām viņi tiek audzināti (Vecgrāve, 1996, 28).

Izplatītākais „sliktais” uzvedības mērķis ir vēlme pievērst pieaugušā uzmanību. Parasti uz uzmanības pievēršanu orientētas uzvedības cēloņi ir meklējami ģimenē. Iespējams jau agrā bērnībā bērns ir atklājis, ka aizņemtie vecāki viņam nepievērš pietiekami daudz uzmanības, bērnam rodas sajūta, ka viņš nav tik nozīmīgs kā citi, ir mazvērtīgs, tas liek sevi kaut kā pierādīt. Viens no uzmanības pievēršanas veidiem ir kāda nedarba pastrādāšana, jo uzmanības saņemšana ir emocionāla nepieciešamība, tāpēc labāk saņemt dusmīgu uzmanību nekā vispār nekādu (Lieģeniece, 1990, 7).

Pēc darba autore viedokļa, bērnu uzvedība ir ļoti dažāda un atšķirīga, jo ikviens no bērniem aug un attīstās savādāk. Ļoti liela nozīme ir videi, kurā bērns piedzimst, aug un atrodas ikdienā. Nelabvēlīgie apstākļi ģimenē – mamma, tētis alkoholiķi, mūžīgi strīdi starp vecākiem, mājās vienmēr valda nekārtība vai netīrība, iespējamās vecāku ekonomiskās grūtības. Bērns bieži ir nesaprasts, nesamīļots, nepaēdis un neapģērbts. Sabiedrības attieksme pret šiem bērniem bieži ir negatīva.

Kā zināms katra bērna „iekšējo mehānismu” veidošanās ir atkarīga no vides (dabas un sociālās), iedzimtības faktoriem, audzināšanas (Lieģeniece, 1990, 8). Psihologu pētījumi liecina, ka attīstības sociālo situāciju veido gan ārējie, gan iekšējie apstākļi. Pie ārējiem apstākļiem pieder sociālā vide – makrovide un mikrovide, bet pie iekšējiem apstākļiem pieder psihiska attīstība. Tātad sociālo sakaru sistēma makrovide - mikrovide - indivīds veido kanālu pa kuru indivīds saņem savai psihiskajai attīstībai, tajā skaitā arī tikumiskajai, nepieciešamo sociālo informāciju, bet paša indivīda darbība nepieciešama, ka šīs informācijas apguves līdzeklis (Lieģeniece, 1990, 9).

Visi vecāki vēlas redzēt savu bērnu labāku, paklausīgāku, labestīgāku, savukārt pedagogi

vēlas strādāt ar paklausīgiem un zinātkāriem bērniem. Šīs pozitīvās īpašībās bērņā sekmē attieksme pret izvirzītajiem pienākumiem (Pļaveniece, Škuškovinka, 2002, 42).

Attieksme sākās ar uztveri, pozitīvu vai negatīvu, pēc tam bērņš šo attieksmi pieņem vai veido pats savu, un beigās attieksme tā ir praktiska darbība – uzvedība. Kā zināms attieksmes bērņā sāk veidoties jau agrīņajā bērņībā, un vislielākā nozīme šajā vecumā ir ģimenei, jo vecāki nosaka bērņū attieksmju veidošanos izvēloties dzīves veidu, izrādot savstarpējās attiecības un attiecības ar apkārtējjiem, izvēloties bērņam draugus. Attieksme pret vienu un to pašu objektu var atšķirties atkarībā no tā, kuras grupas (nacionalitātes, profesijas, vecuma) pārstāvis ir cilvēks. To var noteikt vairāki faktori tādi kā indivīda piederības izjūta, grupu atšķirīgie mērķi, kas var radīt pret citām grupām negatīvas attieksmes, grupu dalībnieku psiholoģiskā aizsardzība, kas palīdz uzturēt un saglabāt savas grupas pozitīvo tēlu un identitāti, grupas atšķirīgie statusi sabiedrībā, stereotipi un citi faktori (Lieģeniece, 1990, 5).

Katru reizi kad bērņš rīkojas, bezatbildīgi vai agresīvi, tā ir zīme pieaugušajam, kad mēs darām kaut ko ne tā, kā vajadzētu. Ir vajadzīgs daudz spēka, drosmes un prāta, lai to pieņemtu, atzītu, analizētu un labotu. Šajā situācijā pieaugušajam vismagākais un reizē visbūtiskākais ir savas domāšanas, attieksmes un uzvedības maiņa (Rutka, 2012, 129).

Darba autore uzskata, ka pieaugušajam šādās situācijās ir jāsamazina kontrole par bērņa darījumiem. Bērņiem ir svarīgi uzkrāt savu lēmumu pieredzi, arī neveiksmju pieredzi, atturēties no prasībām, kuras visticamāk bērņš neizpildīs, ja tas nav iespējams, mierīgi un detalizēti vienoties par iespējām tās izpildīt. Vissvarīgākais ir sniegt bērņam atbalstu.

Lai gan bērņi ir prasmīgi pieaugušo uzvedības novērotāji, tomēr viņi reizēm nepareizi traktē dažādus signālus, paziņojumus un notikumus, jo viņiem pietrūkst pieredzes un zināšanu. Tas izraisa neadekvātas, kontekstam neatbilstīgas reakcijas. Piemēram, bērņš var izraisīt agresiju pēc jaunākā brāļa vai māsas piedzimšanas, tāpēc, ka nepareizi traktē notikumus un saskata tajos atteikšanos no viņa. Vai arī bērņš mātes ilgstošo komandējumu var uztvert kā sodu par sliktu uzvedību, kā rezultātā var pārdzīvot depresiju. Minētie piemēri apliecina bērņa vēlmi būt mīlētā un piederēt. Ja vecāki nesaprot, ka bērņa uzvedību veicina vajadzība pēc mīlestības, piederības, drošības un pašapliecināšanās, neadekvāti reaģē uz viņa uzvedību vai vispār bērņū nepieņem, tad bērņš var veidot kļūdainus mērķus un demonstrēt neadekvātu, sociāli nepieņemamu uzvedību (Brems, 2002, 328).

Secinājumi:

- *Uzvedības traucējumi ir nopietna problēma, kurai var būt daudz negatīvo seku.*

- *Bērna uzvedības traucējumi vairāk ietekmē bērna sociālo funkcionēšanu sabiedrībā, veidojot negatīvas sekas, jo bērnam var būt grūtības saskarsmē ar apkārtējiem cilvēkiem, agresijas izpausmes un depresīvs noskaņojums.*
- *Bērna uzvedība var būt dažāda - pozitīva un var būt ar novirzēm, kas tiek dēvētas kā „slikta uzvedība”, kuru raksturo agresivitāte, lamāšanās, uzmanības piesaistīšana, spēka demonstrēšana, tiekšanās pēc varas. Savukārt, labestīgāks, labsirdīgāks un zinātkārāks bērns, kas raksturo pozitīvās īpašības - bērna uzvedībā var sekmēt attieksmes pret izvirzītajiem pienākumiem, kas var būt gan pozitīvas, gan negatīvas.*
- *Uzvedības traucējumi var ietvert sevī dažādas blakuspārādības, kas apgrūtina problēmas skaidru noteikšanu.*

1.2. Uzvedības traucējumu izpausmes 5 - 6 gadus veciem bērniem

5 – 6 gadu vecumu raksturo šī vecumposma vadošās darbības jaunveidojumi (iekšējā regulācija, tīšie procesi – tīšā uzmanība, tīšā atmiņa, tīšā iegaumēšana u.c.), kā arī ar tiem saistīto vajadzību un motīvu sfēras attīstība. Pašreizējā vecumposma jaunveidojumu un vadošo darbību pilnveidi bērna sagatavošanai pārejai nākamajā vecumposmā prasa maksimāli piesātināt piecgadīgo un sešgadīgo bērnu rotaļu darbību, lai tajā attīstītu nākamā darbības veida (mācīšanās elementus), tie saistās ar bērna mācību darbību (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 29).

Darba autore uzskata, ka vecākais pirmsskolas vecums ir intensīvas psihiskās attīstības posms. Tieši šajā vecumā notiek progresīvas izmaiņas visās sfērās, sākot ar psihofizioloģisko funkciju pilnveidošanos un beidzot ar sarežģītu personības jaunveidojumu rašanos.

5 – 6 gadus vecu bērnu periodā darbojas un turpina attīstīties iepriekšējā perioda jaunveidojumi (vajadzība pēc emocionāla kontakta, runa, uzskatāmi tēlainā domāšana). Tie turpina attīstīties vadošajās darbībās, kas saglabājušās no iepriekšējiem periodiem. Šīs vadošās darbības ir virzītas uz attiecību izzināšanu starp cilvēkiem un lietu un priekšmetu izzināšanu, attīstot ne tikai vajadzības un motīvus, bet arī izziņas procesus. Bērnu attīstībā ir kopējas tendences, kas izriet no vecumposma īpatnībām, bet katram bērnam ir savs individuāls attīstības temps. Šis ir strauju svārstību periods, kurā vērojama visai pretrunīga uzvedība. Šajā periodā bērns jūt nepieciešamību gan būt neatkarīgam, gan atkarīgam no pieaugušā. Tikpat pretrunīga ir bērna rīcība un uzvedība (Erikson, 1968, 78).

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērnam nozīmīga kļūst vajadzība ar patstāvīgu darbību

apliecināt sevi, savu neatkarību un savu varēšanu. Vienlaikus šajā vecumā attīstās sevis mīlēšana un sevis pašapliecināšanās motīvs. Pieaugušajam ir jāapznās, kādu pieredzi iegūst no vides, jāizprot, kādas “shēmas” viņam veidojas. Motīvu pārkārtošanās ir pats galvenais jaunveidojums vecākajā pirmsskolas vecumā bērnu attīstībā. Tikai vecākajā pirmsskolas vecumā interese par zināšanām kļūst par bērna darbības patstāvīgu motīvu, kas sāk virzīt tā uzvedību (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 30).

Pirmsskolas vecumā bērni turpina apgūt saskarsmes prasmes un iemaņas ar pieaugušajiem un vienaudžiem, apgūst saskarsmes normas un etalonus. Pieaug bērnu vēlēšanās būt patstāvīgiem un neatkarīgiem. Kā patstāvības emancipācijas tieksmes šajā vecumā parādās nepaklausība, pieaugušo prasību ignorēšana, spītība. Bērna spītība un nepaklausība var signalizēt, ka vecās attiecības ar šo cilvēku ir pretrunā ar jauno bērna attīstības līmeni. Tad jāmaina attiecību stils vai attieksmes kopumā, rēķinoties ar to, ka noticis jauns lēciens attīstībā. Ne velti psiholoģija ir apgalvojums – ja bērns neklausā, tas nozīmē, ka nevis bērns ir nepareizs, bet vecāku un citu pieaugušo attieksme ir novecojusi (Lieģeniece, 1990, 9).

Pirmsskolas vecumā norisinās ievērojamākas pārmaiņas bērna personības veidošanā. Šīs pārmaiņas veicina izmainītais dzīves veids, saskarsme ar vienaudžiem, rodas jaunas vajadzības un intereses. Tāpēc bieži pirmsskolas bērns nonāk arī konflikta situācijās ar saviem vienaudžiem, kuru risināšanā viņš izmanto sišanu, lamāšanos, pāri darīšanu u.c. Pedagoģi, bērnu vecāki un sabiedrība to dēvē par sliktu uzvedību. Taču – kā rīkoties bērna sliktas uzvedības gadījumos? Vispirms pieņemt patiesību, ka jebkurai cilvēkam, arī bērnam ir gan saules, gan arī ēnas puse – sociāli nepieņemamais, sliktais - agresivitāte, dusmas, skaudība, greizsirdība, mazdūšība (Vecgrāve, 1996, 90).

Šajā vecumā uzvedības traucējumi izpaužas kā agresīva izturēšanās, kas vērojama ilgākā laika posmā. Sliktu uzvedību veicina koncentrēšanās grūtības un nespēja pabeigt uzdevumu līdz galam. Ja bērnam novērojami uzvedības traucējumi, tas liecina par neapmierinātām emocionālām vajadzībām, kas saistāmas ikviena bērna neatkārtojamo pieredzi ģimenē. Tās var būt neapmierinātās vajadzības pēc uzmanības, cieņas, mīlestības, atzinības, sapratnes, jauniem iesaistītiem u.tml (Kājiņa, Aunīte, 2006, 67).

Darba autore novērojusi, ka uzvedības traucējumu rašanās ir atkarīga no tā, vai bērnam tiek veltīta pietiekama sirsnība, uzmanība un, vai viņš var justies drošs. Neapmierināta vajadzība pēc drošības bērniem rada trauksmi un bailes, neapmierināta vajadzība pēc sirsnības – atšķirtību, vientulību un izolētību.

Bērnam distress izpaužas ar simptomiem, kuros apvienojas trauksme un dusmas. Zēni mēdz

biežāk savas jūtas izpaust agresīvā rīcībā. Bet pieaugušie pamana neapmierināto vajadzību ārējās izpausmes – nevēlamo uzvedību, un nereti piemirst vai neprot saskatīt cēloņus. Aiz dziļām dusmām, kas realizējas dažādos pārkāpumos, bērns slēpj bailes un ievainojamību. Šīs jūtas var ietekmēt daudzus bērna dzīves aspektus. Šādiem bērniem arī rodas grūtības ar autoritātēm un reizēm arī vienaudžiem, tāpēc bieži vien viņi tiek uzskatīti par sliktiem, un pieaugušie ir pārliecināti, ka bērni ir jāstoda, lai iemācītu viņiem atšķirt ļaunu no laba (Kājiņa, Aunīte, 2006, 68).

D. Kājiņa un I. Aunīte uzsver, ja vien netiek sniegta palīdzība, pirmsskolas vecuma nemierīgais, agresīvais vai grūti valdāmais bērns skolas laikā var kļūt īgns un ierauties sevī. Viņam bieži vien ir grūti koncentrēties, viņš sāk atpalikt mācībās un nereti, cenšoties atvieglināt depresijas vai zaudējuma izjūtas, tiecas piesavināties citu bērnu mantas. Jo zemāks bērna pašvērtējums un mazāka pārliecība par saviem spēkiem, jo nevēlamāka var būt uzvedība. Bērns pilnvērtīgi attīstās tad, ja aug ģimenē, kur izjūt mīlestību un cieņu, kur ģimenes locekļu attiecības ir stabilas un kur valda saskaņa. Īpaši svarīgi, lai pieaugušie bērnam būtu labs paraugs atdarināšanai, lai vide, kurā bērns aug – mājas, skola un kaimiņi – stiprinātu cerības un pašcieņas jūtas (Kājiņa, Aunīte, 2006, 70).

Darba autore vērs uzmanību, ka pirmsskolas vecumā attīstās ne tikai agresivitāte, bet arī augstākās jūtas, izpratne par morāles likumiem un normām un vērtību orientācija, tikumi. Kas attīstās vairāk – agresivitāte vai tikumiskās jūtas, tas ir atkarīgs gan no audzināšanas, gan no vides, kurā bērns aug, un lielā mērā arī no bērna personības attīstības īpatnībām.

Par augstākajām jūtām psiholoģijā sauc tikumiskās, estētiskās un intelektuālās jūtas. Klausoties pasakas, stāstus, dzejoļus bērni nosoda vai atbalsta varoņu rīcību, dod padomus, dzīvo līdzī vai skumst. Īpaši nozīmīgi kļūst cilvēku savstarpējo attiecību paraugi – kā bērna tikumisko jūtu attīstības avoti. Ar to saistās bērna līdzpārdzīvojuma, naida, žēlsirdības, nicinājuma jūtu attīstība. Emocionāla labizjūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret citiem un arī sevi (Svence, 1999, 92).

Pedagoģe un psiholoģe J. Režņikova iesaka: “Esiet mierīgi un nosvērti bērna nepareizas uzvedības laikā un vienmēr atbalstiet un stimulējiet pareizu uzvedību. Iemāciet bērnam lūgt palīdzību un dalīties pārdzīvojumos, visu pastāstīt tuviniekiem. Tas palīdzēs ātri un laikus atrisināt problēmsituācijas. Jebkurā apmācībā, vai tas būtu atsevišķs priekšmets vai dzīvesveids un uzvedība, bērns sekmīgi attīstīsies, ja viņam būs labs paraugs, ja viņam pastāstīs un parādīs, kā rīkoties” (Rezņičenko, 2011, 24).

Bērnu personības attīstībā nozīmīgs aspekts ir emociju attīstība, jo ja bērni atpazīst emocijas un

prot tās regulēt, arī citos attīstības satura aspektos: gan intelektuālajā, gan gribas, gan sociālajā, viņi var veidot tālākās prasmes un attieksmes. Bērniem, kuriem ir zemas prasmes regulēt emocijas, paaugstinās psihisku traucējumu iespējamība. Bērni kuriem bijuši bieži sociālie kontakti, bet kuri slikti prata regulēt savas emocijas pēc viņu vecāku datiem, vairāk uzrādīja redzamus (eksternalizējošus) uzvedības traucējumus nekā kontrolgrupas bērni. Savukārt bērniem, kuriem bijuši maz sociālo kontaktu un kuri slikti prata regulēt savas emocijas, pēc viņu vecāku datiem, ir spēcīgāk izteikta bailīga izturēšanās un viņi uzrāda izteiktākus internalizējošus uzvedības traucējumus. Bērni, kuriem bija maz sociālo kontaktu, bet kuri labi prata regulēt savas emocijas, izturējas neuzkrītoši (Rubin, Coplan, Fox, Calkins, 1995, 49). Tas rosina secināt, ka prasme regulēt emocijas var būt kā psiholoģisks aizsargfaktors, kas samazina uzvedības traucējumu risku. Arī mācību sasniegumi ir saistīti ar prasmi atpazīt un regulēt emocijas, piemēram, K. Ravers secināja, ka bērniem, kuri labi atpazīst un prot regulēt emocijas, ir augstāka iespējamība agrāk gūt labas sekmes skolā. Tātad var secināt, ka bērnu attīstībā ir nozīmīga emociju atpazīšanas un regulēšanas prasme, kas stimulē citu attīstības rādītāju attīstību (Izard, Fine, Schultz, Mostow, Ackerman, Youngstrom, 2001, 18).

Analizējot emocijas, tiek izdalīti šādi emociju zināšanu komponenti:

- savu emociju atpazīšana un nosaukšana dažādās situācijās;
- citu cilvēku emociju izpausmes atpazīšana un nosaukšana;
- savu un citu emociju izraisītāju identificēšana;
- kultūras un ģimenes noteikto normu saprašana attiecībā uz verbālo un neverbālo emociju izpausmi;
- saistība starp emocijām, motivāciju un uzvedību;
- zināšanas par emociju maskēšanas iespējām;
- izpratne par emociju ambivalence.

Tātad var secināt, ka emociju zināšanas nesastāv tikai no emociju atpazīšanas un nosaukšanas, bet gan ietver sevī daudz vairāk aspektu.

Pirmsskolas vecuma bērniem, kuriem ir uzvedības traucējumi, pēc emociju zināšanām, neatkarīgi no citiem kognitīvajiem mainīgajiem lielumiem, ir iespējams prognozēt uzvedības problēmas un trūkstošas sociālās kompetences, kuras varētu izpausties vēlākā attīstības periodā. Piemēram, pēc piecgadnieku prasmes atpazīt emocijas var prognozēt uzvedības problēmas un sociālo kompetenci 7 gadu vecumā (Izard, Fine, Schultz, Mostow, Ackerman, Youngstrom, 2001, 20). Bērniem ar agresīvu un opozicionāru uzvedību ir paaugstināts emocionālo problēmu skaits:

ierobežota emociju mīmika, augsta negatīvo emociju parādīšanās iespējamība, ierobežotas spējas uztvert pašiem savas emocijas, augsts emocionālās “aplipināšanās” līmenis, ierobežotas spējas interpretēt citu personu mīmisko emociju izpausmi un nepietiekama emociju izpratne un empātija (Wolf Metternich, Döpefiner, 2000, 31).

Funkcionālisma emociju paradigmā tiek izdalīti trīs soļi. Pirmais solis ir personu, priekšmetu un notikumu novērtēšana pēc tā, cik noderīgi, traucējoši vai kaitīgi tie ir individuālo motīvu un interešu apmierināšanai. Otrais solis ir no novērtēšanas procesiem izrietošā gatavība rīkoties, kas kalpo tam, lai motivācijai noderīgā veidā mainītu attiecības ar vidi. Trešais solis ir uzvedība, lai to paveiktu. Uzvedība, lai tiktu galā ar situāciju, var būt attiecināta vai nu uz problēmu, vai uz emocijām. Uz emocijām attiecināta uzvedība, lai tiktu galā ar situāciju, ir vērsta uz savām emocijām un modificē novērtēšanas procesus. Turpretī uz problēmām attiecināta uzvedība, lai tiktu galā ar situāciju, ir vērsta uz kontekstu un gribu mainīt to sev noderīgā veidā. Piemēram, kā mamma vai tētis reaģē uz bērna kaprīzu uzvedību lielveikalā. Ja vecāki izmanto uz emocijām vērstus novērtēšanas procesus, tad viņi savu īgnumu, neapmierinātību par bērna uzvedību interpretēs, piemēram, pieņemot, ka bērnam bērnudārzā bijusi nogurdinoša diena un tā viņā mazinās savu īgnumu/ neapmierinātību. Uz problēmām vērstos procesos vecāki sāks bērnu publiski strotēt cerībā, ka bērna uzvedība labosies. Tas ļauj secināt, ka uzvedība, lai risinātu situāciju, var ietekmet arī emocijas. Šajā gadījumā tiek runāts par parvērtēšanu, ar to saprotot, ka emocijas ne tikai regulē cilvēka uzvedību, bet arī pretēji – cilvēka uzvedība var regulēt viņa emocijas (Friedlmeier, 1999, 2011).

Darba autore secina, ka bērniem negatīvu emociju (dusmas, skumjas, bailes) atpazīšana un nosaukšana sagādā lielākas grūtības nekā pozitīvu emociju atpazīšana un nosaukšana.

Prieks tā mīmiskajā izpausmē tiek labi atpazīts un atšķirts no negatīvajām emocijām jau zīdaiņa vecumā. Negatīvās emocijas tiek diferencētas, tikai sākot no apmēram piecu gadu vecuma, pie tam dusmas un skumjas bieži vēl tiek jauktas. Bailes relatīvi labi atpazīst tikai sešgadnieki. Par dusmu cēloņiem lielākā daļa bērnu kā izraisītāju nosauc “citu cilvēku izraisītu provakāciju”, attiecībā uz skumjām viņi kā izraisītāju galvenokārt nosauc situācijas, kurās viņi bija pazaudejuši vai nevarēja iegūt kaut ko sev vērtīgu (Janke, 1999, 56).

Secinājumi:

- *Vecākais pirmsskolas vecums ir intensīvas psihiskās attīstības posms, jo tieši šajā vecumā notiek progresīvas izmaiņas visās sfērās.*
- *Sākot ar piecu gadu vecumu, bērnu situatīvās zināšanas neaprobežojas ar noteiktu situāciju*

emocionālas nozīmes atpazīšanu.

- *Šis vecums ir strauju svārstību periods, kurā vērojama visai pretrunīga uzvedība. Šajā periodā uzvedības traucējumi izpaužas kā agresīva izturēšanās, kas vērojama ilgākā laika posmā, bērns jūt nepieciešamību būt neatkarīgs vai atkarīgs no pieaugušā. Tikpat pretrunīga ir bērna rīcība un uzvedība.*
- *Ļoti svarīgi, lai bērns justu mīlestību un drošību no apkārtējiem, arī tad, ja bērnam ir iedzimta agresīva uzvedība, bet nav iedzimta laba izturēšanās, tādēļ tā ir jamācās ilgstoša un grūtā attīstības procesā.*
- *Bērnu personības attīstībā nozīmīgs aspekts ir emociju attīstībai. Tās atpazīstot un protot regulēt, arī citos attīstības satura aspektos bērni var veidot tālākās prasmes un attieksmes.*

1.3. Rotaļa – bērna attīstības veicinātāja

Bērība ir dzīves sākumposms, kad notiek cilvēka visstraujākā attīstība, posms, kad cilvēks mācās runāt, staigāt, just un pārdzīvot, kad notiek sabiedriskās pieredzes apguve. Cilvēka personības attīstības sākumu meklējam tieši bērībā, jo šis vecums ir īpaši sensitīvs. Šajā vecumā veidojas attieksme pret sevi, citiem, dabu, darbu, veidojas cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanās (Adlers, 2001; Erikson, 1968). Bērība ir liela vērtība cilvēka dzīvē. Bērība ir bezrūpības, prieka un rotaļu laiks. Maksimāli tomēr nozīmīgs ir fakts, kā bērna prieki un sasniegumi, pārestības un sāpes ietekmē visu viņa dzīvi. Bērība ir pamats visa cilvēka dzīvei (Špona, Jermolajeva, 2015, 8).

Bērna pirmie dzīves gadi ir ārkārtīgi nozīmīgi intelektuālai un emocionālai attīstībai. Smadzenes aug ļoti strauji, un bērna piedzīvotais spēj virzīt un mainīt šo augšanu. Bērnu pieredzētās saskarsmes veids, kādā viņi tiek mīlēti un loloti, ļoti spēcīgi ietekmē viņu pasaules uztveri un domas par sevi visu atlikušo mūžu. Dr. Klēra iesaka bērniem rotaļāties, spēlēt katru dienu, jo rotaļas ir veids kā bērni apgūst ko jaunu (Pitamika, Makkārtņija, 2009, 6).

Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā rakstīts, ka **rotaļa** ir interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim; svarīga mācīšanās darbības bērniem pirmskolas un jaunākā skolas vecumā; bērna attīstības un audzināšanas pamatveids; jūtu, domāšanas un jaunrades skolas. Spēle tas ir īpašiem paņēmieniem un noteikumiem saistīta variatīva radoša nodarbe, tās norise savstarpējo sacensību veidā (Ped. term. skaidr. vārdnīca, 2000, 162).

Psiholoģijas vārdnīcā rakstīts, ka rotaļa ir aktivitāte, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta; nenopietna un nemērķtiecīga darbība; viena no pamatīpašībām un izdomāta situācija. Tikpat svarīga ir bērnu brīva vēlmju izteikšana, iniciatīva un nenoteiktība; rotaļā notiek iemaņu un prasmju attīstības, pieaugušā darbības imitācija un manipulācija ar aizvietojošiem priekšmetiem. Dažreiz šo aizvietošanu saprot kā bērnu iztēles bagātību. Spēle ir rotaļa ar noteikumiem, kur ir savs sižets un galvenais īpatsvars pieder sociālai mijiedarbībai (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 138).

Rotaļa ir īpaša kultūras forma, cilvēces kultūras pirmavots un augstākā izpausme, uzsver Nīderlandes kultūras filozofs J. Heizings (Хейзинга, 1992). J. Heizings, pētot rotaļu, tās iedarbību uz cilvēces garīgo attīstību, uzskata rotaļu par cilvēces kultūras primāro impulsu, integrējot vārdu „rotaļa” ar vārdu „radītājs”. Pēc zinātnieka domām mūzika un deja bija rotaļa, poēzija dzima un sāka eksistēt kā rotaļas forma, kultūra tās pirmatnējās formās „rotaļājās” (Хейзинга, 1992). Rotaļa ir kultūras fenomens, kas ļauj cilvēkam iegūt brīvību, palīdz izrauties no pārlieku reglamentētās dzīves (Milts, 1994, 7).

Rotaļa ir mūsu dzīves neatņemama sastāvdaļa, un mēs katrs visu mūžu spēlējam dažādas lomas – uzskata E. Berns grāmatā “Spēles, ko spēlē cilvēki”. Mijiedarbībā ar citiem cilvēks uzvedas dažādi – viņš spēlē Vecāku, Bērna un Pieaugušā lomas, atrodoties kādā no viņa Es apziņas stāvokļiem. Tas izpaužas trīs dažādās uzvedības formās:

1. Katrs cilvēks ietver sevī Vecāku tēlu, kad cilvēka uzvedība atgādina viņa vecāku dzīvesveidu ar tām ierastām uzvedības formām – “tā pieņemts uzvesties”. Tā ir uzvedība, kas atbilst normatīviem un noteikumiem, kas pieņemti attiecīgajā sabiedrībā.
2. Katrā cilvēkā ir Pieaugušais, kad cilvēka uzvedība atbilst pieaugušā modelim. Tā ir uzvedība, kas pamatojas uz īstenības objektīvu novērtējumu, paredzot uzvedības sekas.
3. Katrs cilvēks ietver sevī Bērna tēlu – mazu zēnu vai meiteni, kad viņa uzvedība atgādina viņa bērnības gadus. Bērna uzvedībā “mājo intuīcija, radošs gars, spontanitāte un prieks” (Berns, 2000, 26-28).

R. I. Kaņepēja raksta, ka „rotaļa aplūkojama gan kā bērna patstāvīga darbība, gan kā pieaugušo organizēta darbība. Galvenais šajā darbā ir saglabāt atziņu, ka rotaļa ir saglabājama kā pirmsskolas vecuma bērna dzīves neatņemama sastāvdaļa, kas ir pamats bērna audzināšanā un attīstības nodrošināšanā. Rotaļājoties bērni attīsta domāšanu, iztēli, jaunradi, gūst plašu pārdzīvojumu spektru, kura rezultātā veidojas estētiska pasaules izpratne. Rotaļa var kalpot kā mācīšanās metode, kā organizācijas forma, kā diagnostikas un korekcijas līdzeklis” (Kaņepēja, 2003, 112). Rotaļa var būt:

- aktivitāte, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta;
- nenopietna un nemērīga darbība;
- viena no pamatīpašībām un izdomāta situācija. Tikpat svarīga ir bērnu brīva vēlmju izteikšana, iniciatīva un nenoteiktība;
- rotaļā notiek iemaņu un prasmju attīstība, pieaugušā darbības imitācija un manipulācija ar aizvietojošiem priekšmetiem. Dažreiz šo aizvietošanu saprot kā bērna iztēles bagātību (Laiviņa, 1992, 124).

Pirmsskolas vecumā rotaļai ir noteicoša un attīstoša loma, jo rotaļa šajā periodā ir bērna dzīves veids, bērna dzīves organizācijas pamatforma, kas attīsta un pilnveido viņa prātu. Rotaļa pirmsskolā ir bērna audzināšanas un attīstīšanas līdzeklis. Rotaļā bērns apgūst sociāli noderīgas iemaņas un prasmes, apgūst salīdzināšanas un vērtēšanas iemaņas. Rotaļas noteikumi, ko bērns apgūst un izpilda labprātīgi, veido prasmi regulēt savu uzvedību, audzina gribu, iemāca veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī attīsta bērnu emocionāli. Māca sadarboties, saskaņot savu rīcību un vēlmes ar citiem rotaļas dalībniekiem, jo ir jāiekļaujas rotaļas kopējo uzdevumu izpildīšanā un veikšanā. Rotaļa palīdz bērnam labāk iepazīt sevi, rotaļā viņš rada savu domu, izjūtu, fantāziju pasauli, aktīvi darbojas - runā, mācās, strādā, domā, sacer, rada, vēro, sadarbojas. Rotaļā izpildot dažādas lomas, viņš netieši sagatavojas nākotnes lomām-tēva, mātes, skolotāja, policista, karavīra (Dzintere, Stangaine, 2007, 172).

Rotaļas palīdz attīstīt uzmanību, vērigumu, atmiņu, atjautību un citas psihiskās īpašības. Tās māca bērniem apgūtās zināšanas pielietot praksē atšķirīgos veidos apstākļos, aktivizē garīgos procesus un sagādā bērniem prieku. Tātad, rotaļa ir augsne, kur notiek domāšana – prāta, gribas attīstība. To veicina arī pieaugušā atbalsts, uzslava, savlaicīgs padoms, kopīgas spēles ar citiem bērniem. Iejūtīga saskarsme ir nepieciešama visiem bērniem, bet īpašs atbalsts ir vajadzīgs tā saucamajiem klusajiem bērniem. Viņiem jāpalīdz sevi izprast, pieņemt un objektīvi sevi novērtēt, novērst, kāpēc viņi negrib kontaktēties ar citiem (Kriķe, 1994, 6).

Darba autore uzskata, ka rotaļas funkcijas nodrošina bērna attīstību veselumā, bērns rotaļājoties izzina sevi un pasauli, paužot savu attieksmi pret to.

Rotaļas nozīme bērnu attīstībā tiek vērtēta ļoti augstu. D. Dzintere un I. Stangaine uzver vairāku psihologu atziņas:

- Rotaļa ir bērna vissvarīgākā, universālā “patības” sfēra, kurā notiek milzīgi “pats” procesi: pašiedvesma, paškontrolē, pašnoteikšanās, pašizpaušme, kas īpaši svarīgi – pašrealizācija. (Dž. Mīds)

- Rotaļa ir bērnu patstāvīga darbība, kurā viņš kļūst subjekts, savas darbības saimnieks. (N.Mihailenko)
- Rotaļa sekmē fizisko attīstību. Rotaļas laikā bērni var brīvi apmierināt savas tieksmes pēc kustībām, pēc fiziskas aktivitātes. Bērni var lēkt, skriet, mest, ķert. Viņi attīsta visas muskuļu grupas, veicina līdzsvara izjūtu, attīsta fiziskās īpašības. Bērni rotaļājoties vingrina savu ķermeni, gūst gandarījumu – viņi parasti neklusē, bet skaļi smejas un izsaka savu prieku – pat nezinot, kas šo prieku izraisījis. Zinātnieki to nodēvē par “muskuļu prieku”, “ķermeņa kļušu mūziku”. Psihologs N. Picka uzsver, ka kustības bērnam rada spēka pieplūdumu, enerģiju un prieku. Kā atzīmē O.Svenne, rotaļa bez prieka vairs nav rotaļa. Prieka izjūta rada labu garstāvokli, kas savukārt nosaka rotaļas izdomu, raitumu, labvēlīgas bērna attiecības ar saviem vienaudžiem, rotaļu biedriem un pārējo apkārtni – pozitīvu apkārtnes izjūtu. Prieks bērnam rodas tad, ja viņam ir iespēja izmēģināt savas spējas. Rotaļas situatīvais prieks pāraug priekā par dzīvi kopumā.
- Rotaļa rada bērnam apmierinājumu, kas savukārt sekmē viņa pašdarbošanos (Dzintere, Stangaine, 2007, 22-23).

Latviešu pedagogs M.Štāls jau pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados, veicot rotaļas psiholoģisko analīzi, norāda, ka rotaļā izpaužas bērns:

- tieksme pēc neatkarības un patstāvības;
- apmierinājums par personisko ierosmes iespēju un iespēju izrādīt savu atjautību;
- apmierinājums par savu patstāvīgo darbību (Štāls, 1927, 15-21).

Latviešu un angļu valodā, atšķirībā no krievu (игра) un vācu (der Spiel) valodas, ir divi vārdi “rotaļa” un “spēle” (angliski play un game). Pēc angļu psiholoģes S. Milleres (С. Миллер) domām, vārds „rotaļa” jau sen ir patvaļīgs „lingvistiskais atkritumu grozs”, kas rada jucekli un neskaidrību tā skaidrojumā. Cilvēki ar vienu vārdu apzīmē dažādus aktivitāšu veidus (Миллер, 1999, 34).

Angļu valodā šo vārdu rotaļa (play) var lietot gan kā lietvārdu, gan kā darbības vārdu un var apzīmēt darbības, kas ir tik atšķirīgas (Šteinberga, Danielsa, 1999, 3).

Kā uzsver I. Stangaine, arī ārzemju pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā nav vienotības minēto vārdu skaidrojumā. Daudzi autori izmanto vienu un to pašu vārdu, lai aprakstītu dažādas darbības, līdz ar to veidojas pretrunas. G. Kuks (G. Cook), kas ir veicis dziļāku analīzi un pētījumus, lai varētu izveidot precīzāku iedalījumu, atzīst: „Vēl joprojām pastāv iespēja apvienot vienā jēdzienā būtiski atšķirīgas aktivitātes, kuru attiecības ar terminu „spēle” ir tikai metaforiskas” (Cook, 2000, 109). Autors atzīst, ka reizēm ar vārdu „game” saprot gan dzīvnieku, gan mazu bērnu rotaļas (lomu

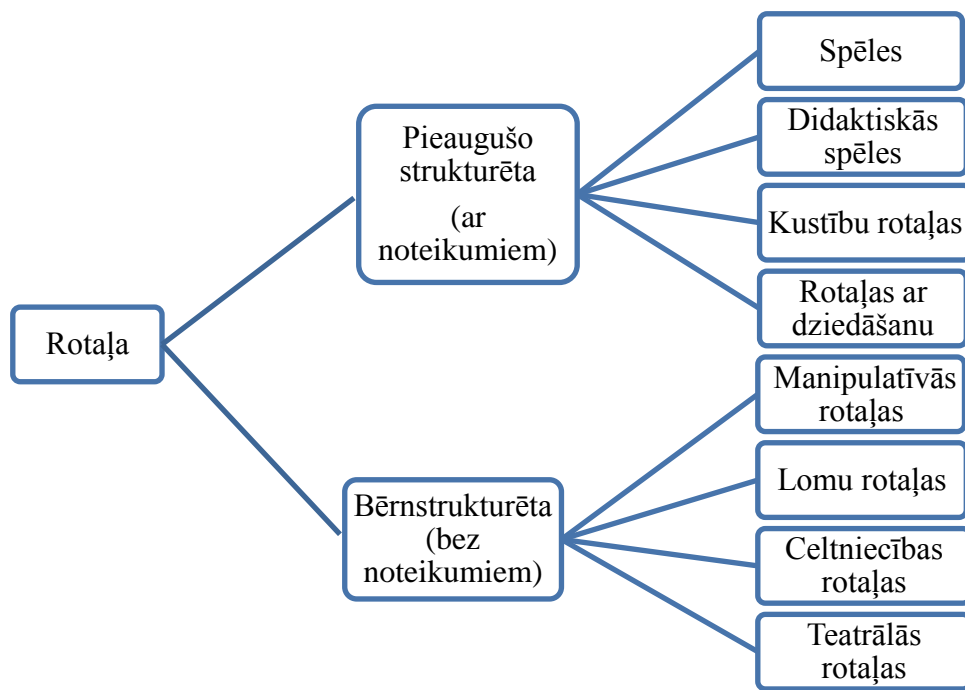
spēles), arī pieaugušajiem neatbilstošas, nenopietnas nodarbes. Tomēr zinātniskajā literatūrā valda uzskats (pārlicība), ka spēle (game) ir aktivitāte, kuru regulē noteikumi, un tai ir raksturīgs sacensību gars (Cook, 2000, 127, Stangaine, 2014).

Spēlei ir raksturīgi noteikumi, kuri nosaka un iezīmē sākumu un beigas. Noteikumi nosaka arī to, vai spēle būs tāda pati kā iepriekš vai arī mainīsies. Šī paredzamība atvieglo uztveršanu un saprašanu, jo bērns zina, kas to sagaida (Dunn, 1991, 63).

Rotaļā notiek iemaņu un prasmju attīstība, pieaugušā darbības imitācija un manipulācija ar aizvietojošiem priekšmetiem (Rogers, Sawyer, 1998).

Kā raksta I. Stangaine, pamatotu rotaļas un spēles skaidrojumu sniedz ASV zinātniece H. Švarcmane (*H. Schwartzman*). Bērnu brīvo rotaļu, ko bērni rada paši, H. Švarcmane dēvē par bērnrstrukturētu rotaļu. Komandu spēles, galda spēles un citas labi strukturētas rotaļas, kuras pieaugušie parāda bērniem un kurām, iespējams, vajag skolotāju vai vecāku atbalstu, attiecas uz pieaugušo strukturētām rotaļām (spēlēm). „Viena no svarīgākajām atšķirībām ir tā, ka pieaugušo strukturēta rotaļa (spēle) ir daudz pētīta laboratorijās, skolās un rotaļu laukumos, bet bērnrstrukturēta rotaļa ir pētīta ļoti neregulāri”, apgalvo zinātniece (Stangaine, 2015, 26).

Tātad pēc H. Švarcmanes domām, rotaļas var iedalīt 2 lielās grupās – bērnrstrukturētajās rotaļās (rotaļas bez noteikumiem) un pieaugušo strukturētajās rotaļās (rotaļas ar noteikumiem). Ilustratīvi tas atspoguļots 1. attēlā (skat. 1. attēlu):

1.attēls. **Rotaļu iedalījums** (pēc I. Stangaines)

Psihologi rotaļas uzskata par bērnu darbošanās viedu, bet pedagoģijā tās izmanto kā audzināšanas līdzekli. Pedagoģijā rotaļas iedala divās grupās. Pirmās – radošās rotaļas (bērnustrukturētās), pie kurām pieder celtniecības, sižetiskās lomu rotaļas, konstruēšanas rotaļas, dramatisācijas vai teatralizācijas rotaļas. Otrās rotaļas ar noteikumiem: didaktiskās spēles, kustību rotaļas, tautiskās rotaļas un rotaļas ar dziedāšanu. Rotaļā vairāk nekā citā darbībā bērns var parādīt savu patstāvību un neatkarību. Viņš pats izvēlas rotaļu, dažādus nepieciešamos materiālus, pats veido sižetus, kuros attēlo apkārtējo dzīvi, nosprauž mērķi un izlemj kā viņš to sasniegs, izvēlas rotaļu draugus. Radošās rotaļas veido visbagātāko un raksturīgāko pirmsskolas vecuma bērnu perioda rotaļu grupu. Par radošām rotaļām tās sauc tāpēc, ka bērni paši nosaka rotaļu mērķi, saturu un noteikumus. Šajā attīstības periodā īpaši nozīmīgas ir sižetiskās lomu rotaļas. Apbrīnojama ir bērnu spēja šajās rotaļās atveidot pieaugušo attiecības ģimenē, profesionālā darbībā un sabiedrībā. Bērni uzņemas dažādas sociālās lomas: vecāku un bērnu, skolotāju un skolēnu, ārstu un slimnieku, pārdevēju un pircēju un daudzas citas. Iejūtoties un spēlējot dažādās sociālās lomas, bērni gūst praktiskās dzīves pieredzi, kas turpmākajos attīstības periodos izrādās ļoti noderīga (Kraukle, 1994).

Dziļāku izpratni par vārdu „rotaļa” un „spēle” lietojumu sniedz dažādie rotaļu klasifikācijas veidi. Kā norāda D. Dzintere un I. Stangaine, rotaļu klasifikācijā ir dažādas pieejas, kas vēlreiz norāda uz rotaļas daudzveidīgajām funkcijām. Zinātnieki visbiežāk rotaļas grupē saistībā ar pētāmo problēmu, praktiski – ar rotaļas audzinošo nozīmi:

K.Gross (1861-1946), pētīdams rotaļas kā bērnu iedzimto instinktu paudējas un vingrinātājas, tās iedala:

1. Mēģināšanas jeb eksperimentālās rotaļas:

- rotaļas, kas nodarbina jutekļus (sensorās);
- rotaļas, kas vingrina kustību aparātu:
  - nodarbošanās ar paša ķermeni,
  - nodarbošanās ar priekšmetiem;
- rotaļas, kurās notiek augstāku dvēseles iedīgļu nodarbināšana (spējas, jūtas, griba);
- rotaļas, kurās notiek “otrās šķiras dziņu nodarbināšana”:
  - cīņas rotaļas;
  - mīlestības rotaļas;
  - atdarināšanas rotaļas;
  - sociālās rotaļas (kopējās rotaļas).

F. Frēbels (1782-1852) pirmais pirmsskolas pedagoģijā izdalīja rotaļu kā īpašu bērnu attīstības

līdzekli. Viņš rotaļas grupē divejādi:

1. Pēc to rakstura:

- mēģinājumi atdarināt dzīves ikdienišķās parādības,
- iegūto zināšanu pielietošana praksē;
- radošā un tēlojošā darbība, kas aptver visdažādākos priekšmetus un parādības.

2. Pēc rotaļas audzinošās nozīmes:

- fiziskās rotaļas, kas attīsta spēku un veiklību, rada dzīvesprieku,
- jūtu un sajūtu rotaļas – attīsta jutekļus un iekšējo jūtu pasauli;
- prāta rotaļas – veicina domāšanu un koncentrē prāta (gara) darbības noteikta mērķa sasniegšanai.

Franču psiholoģe F. Keira (1908) klasificē rotaļas:

- pēc to rašanās, izdalot instinkta – iedzimtās un atdarinošās rotaļas, kas balstās uz bērna iztēli;
- pēc to attīstošās nozīmes, izdalot kustību rotaļas, sajūtu, intelekta, emocionālās, gribas, artiskās rotaļas, kas ietver zīmēšanu, veidošanu, dramatizējumus, celtniecību (Dzintere, Stangaine, 2007, 29-30).

Darba autores interesi piesaista krievu psiholoģes S. Novosjolovas rotaļu iedalījums. Zinātniece, balstoties uz iegūtajiem datiem, uzsver, ka pirmsskolas izglītības iestādēs galvenā uzmanība tiek pievērsta tikai sižeta lomai, kustību rotaļām, didaktiskajām spēlēm, kas ierobežo bērna iniciatīvu. Tādēļ, klasifikācijas pamatā ir izvirzīta “iniciatīva”, kas nāk no rotaļas subjekta, attiecīgi izdalot rotaļu klases (Novosjolova, 1997, 85).

Tieši rotaļā visveiksmīgāk var īstenot 21. gadsimta izglītībā izvirzītos četrus svarīgākos nosacījumus izglītības reformu īstenošanai:

- mācīties zināt – tas nozīmē, ka rotaļā pilnveidojas ne tikai bērna valoda, matemātiskie priekšstati, sensomotorās prasmes, bet arī pašmotivācija, vēlme mācīties;
- mācīties darīt – tas nozīmē nesēdēt bezdarbībā, bet atrast nodarbošanos – atrast vietu, kur rotaļāties, pagatavot neesošās rotaļlietas, pārvarēt dažādas grūtības, sakārtot savu rotaļu vietu;
prasme dzīvot kopā, sadzīvot – tā ir prasme apvienoties kopīgā rotaļā, citu un sevis izpratne rotaļās, spēja iejusties citu un savos pārdzīvojumos, izvairīties vai atrisināt konfliktus;
- būt pašam – to vislabāk bērns izjūt rotaļā, kur izpaužas viņa Es, viņa pašapziņa un pašnovērtējums, viņa kreativitāte (Fulans, 1999, 68).

Secinājumi:

- *Teorētiskajā literatūrā pastāv pretrunas „rotaļas” un „spēles” termina lietojumā. Pētījumā, saistībā ar bērnu brīvajām rotaļām (lomu rotaļas, teatrālās rotaļas, celtniecības rotaļas) tiks lietots termins – bērnsstrukturētā rotaļa, bet rotaļas ar noteikumiem tiks apzīmētas kā pieaugušo strukturētās rotaļas (spēles).*
- *Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērnu dzīves veids – rotaļā bērns dzīvo savu bērna dzīvi;*
- *Rotaļa palīdz bērnam labāk iepazīt sevi, rotaļā viņš rada savu domu, izjūtu, fantāziju pasauli, aktīvi darbojas – runā, mācās strādā, strādā, domā, sacer, rada, vēro, sadarbojas.*
- *Rotaļa ir vērtība bērnam un pieaugušajam. Bērnam, lai viņš apmierinātu savas vajadzības, pieaugušajam, lai viņš ar tās palīdzību sagatavotu bērnu dzīves darbībai. Tātad rotaļa ir kā atslēga, ar kuru bērns var atslēgt pasauli.*

1.4. Rotaļas izmantošana uzvedības traucējumu korekcijā

Rotaļa (rotāties, rotaļāties) tā ir darbība, kas vērsta uz sevi. Nav nepieciešami partneri, cilvēks darbojas pats (darbina vilcienu, ripina bumbu utt.) vai nu ar reāliem priekšmetiem, vai, savas iztēles vadīts, ar to aizvietotājiem. Visas darbības norit caur sevi un ir vērstas uz sevi. Rotaļa ir individuāla darbība pat tad, ja tajā piedalās arī citi cilvēki. Rotaļā praktiski var iesaistīties bez iepriekšējas sagatavotības, visi saprotas. Nav zināms arī tās gala iznākums. Galvenais ir darbība. Rotaļas darbība ir reproduktīva. Rotaļā caur dažāda veida atdarināšanu virzās, kur grib (Golubina, 2007, 175).

Rotaļā atklājas bērna daba, pozitīvās un negatīvās īpašības, kas vērīgam pedagogam ļauj ieviest nepieciešamās korekcijas bērna audzināšanas procesā. Rotaļā bērns ir dabīgs, patiesi atvērts savai izvēlētajai nodarbei. Viņš ir tieši tāds, kādam viņam gribas būt. Rotaļājoties bērns iziet cauri visām savām vēlmēm un iedomām. Rotaļa ir piesātināta ar spēcīgu emocionalitāti - bērna pārdzīvojumu. Dažādu situāciju izspēlēšana rotaļā ļauj bērnam apgūt tām raksturīgākās darbības, rīcības un uzvedības modeļus, kas noderēs tālākajā dzīvē (Golubina, 2007, 170).

Rotaļa ir bērniņas valoda. Radošajās jeb simboliskajās bērnu rotaļās var redzēt un dzirdēt visu, par ko uztraucas, pēc kā ilgojas, uz ko dusmojas bērns. Bērni rotaļās izdzīvo savas problēmas un jūtas, tāpēc rotaļa ir galvenais ceļš, kā pieaugušais var izzināt bērna emocionālos pārdzīvojumus. Ja pedagogs vēlas saprast bērna iekšējo pasauli un palīdzēt tam, viņam ir jāizprot rotaļas milzīgais spēks (Dzintere, Stangaine, 2007, 116).

Pēc Z. Freida uzskatiem, rotaļa ir neirostiskas spriedzes izlādēšanās, atkārtotot dzīves

epizodes nepieciešamo saturu. Ž. Piažē uzskata, ka rotaļa rodas tādā gadījumā, kad reāli nav iespējams apmierināt kādu vēlmi. K. Levins uzskata, ka rotaļa ir bērna eksistences ireālais slānis, kurā ir iespējams tas, kas nav iespējams dzīvē. L. Vigotskis un D. Elkoņins atzina, ka rotaļa rodas tad, kad bērnam ir tūlīt nerealizējamas tendences (Plaude, 2008, 7).

A. Plaude analizējot psihologu atziņas, norāda, ka rotaļās bērni apmierina savu sociālo vajadzību – būt savā dzīvē kopā ar pieaugušajiem. Šajā attīstības posmā bērniem vairs nepietiek vienkārši būt klāt pieaugušo darbībā, viņi paši savā starpā organizē īpašu rotaļu dzīvi, veidojot to no savas vides sociālo attiecību un pieaugušo darba dzīves galvenajiem elementiem, iedalot sev novērotās pieaugušo lomas (Plaude, 2008, 7).

Pētījumi pierāda, ka rotaļā vienlaicīgi pilnveidojas dažādas bērna attīstības jomas (Lieģeniece, 1999; Švarca, 1997; Dzintere, Stangaine, 2007; Елькони́н, 1999). Atsevišķi psihologi atzīmē šādu jomu attīstību:

- Kognitīvā/ izziņas joma:
  - bērns izzina un izprot pasauli;
  - spēj attīstīt elastīgu un daudzveidīgu domāšanu;
  - rotaļa sniedz iespējas pieredzēt un risināt reālas problēmas.
- Emocionālā joma:
  - saprot citu domas;
  - pauž situācijai atbilstošas jūtas.
- Sociālā joma:
  - attīsta prasmi sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem;
  - sāk rasties izpratne par kultūru.
- Motorā/ kustību joma:
  - aktīvi iesaistās rotaļā – pilnveido lielo muskuļu precīzas kustību prasmes;
  - spēj saņemt rokā un precīzi darboties ar sīkiem priekšmetiem – attīsta sīko muskuļu precīzas kustību prasmes (Bennet, Wood, Rogers, 1996, 46).

Pēc darba autores domām, bērnu pozitīvās emocionālās attiecības rotaļā saskatāmas ciešā saistībā ar uzvedības normu un noteikumu ievērošanu. Noteikumi eksistē visā rotaļas procesā, veicinot bērnu savstarpējo sadarbību: prasmi ieklausīties rotaļu biedrā, aizstāvēt savu viedokli un būt iejūtīgam.

Pieaugušajiem jāpalīdz bērniem uzvedības noteikumu apguvē. Svarīgi ir izprast vērtību, normu, noteikumu savstarpējo saistību. Jāatcerās, ka vērtībām ir pakļautas normas – prasību

kopums, kas izvirzītas bērniem noteiktā vecuma grupā. Noteikumi savukārt ir pakļauti normām (Geidžs, Berliners, 1999, 208).

Rotaļā bērns apgūst dažādus uzvedības noteikumus. D. Lieģeniece bērnam veidojamās tikumiskās vērtības iedala četrās grupās:

1. Savas un apkārtējo vērtības izjūta. Galvenā līnija – man sāp, citiem arī; es priecājos, smejos, citi arī.
2. Apkārtējās lietu un dabas vides izjūta. Tā ir bērna tikumiska, darbīga un saudzējoša attieksme pret lietu un dabas vidi.
3. Kulturārās uzvedības noteikumu apguve.
4. Bērna uzvedības pašregulācija. Tā izpaužas bērna patstāvībā un aktivitātē.

Tās ir pamatvērtības, ko bērns apgūst rotaļā. Katrai grupai var attiecināt noteiktus uzvedības noteikumus. Savas un apkārtējo vērtības izjūtai atbilst uzvedības noteikumi, kas galvenokārt saistīti ar bērnu reālajām savstarpējām attiecībām (Lieģeniece, 1999, 150).

Darba autore uzskata, ka vislielākās grūtības sagādā bērnu pašorganizācija uzvedības noteikumu apgūvē. Tas izpaužas ne tikai bērnu sadarbībā un bērnu attiecībās, attīstot rotaļu sižetu, viņu darbīgumā, radot rotaļu vidi, bet arī prasmē saskaņot savas vēlmes ar pārējo bērnu vēlmēm, atbildībā par rotaļas attīstības gaitu.

Uzvedības noteikumu labprātīga izpilde sekmē bērnu gribas attīstību, mērķtiecību, rotaļas noturīgumu, tās ilgumu. Bērnu attieksme pret to izpildi rotaļu grupiņā mēdz būt dažāda:

- izpilda dažādās situācijās, cienot savu Es;
- cenšas izpildīt, taču ne katru rezi apzinās savu Es, savas iespējas;
- zina uzvedības noteikumus, bet izpilda tos, kas darbojas viņa labā (Dzintere, Stangaine, 2007, 87).

Lielāko daļu laika bērni 3-7 gadu vecumā pavada rotaļās. Tās attīstās no manipulācijām ar priekšmetiem (rotaļlietām) līdz lomām un sižeta rotaļām. Par augstāko pakāpi rotaļu apgūvē uzskata bērnu spējas ievērot, pašam kontrolēt rotaļu norises noteikumus, jo tas nozīmē, ka bērns jau spēj ar gribu kontrolēt savu uzvedību. Rotaļās pirmsskolas vecuma bērns veiksmīgi apgūst paškontroles iemaņas. Vēlāk tās pāriet arī uz ikdienas situācijām. Lomu un sižeta rotaļās bērni sākumā tikai atdarina pieaugušo vai kādu filmu un grāmatu varoņu darbību. Vēlāk bērni sāk sevi identificēt tikai ar kādām noteiktām lomām, tad iesaistās grupā un jau spēj sekot līdzīgu citu un savai uzvedībai, ievērojot spēles noteikumus. Psihologi apgalvo, ka pēc tā, vai bērni spēj sekot līdzīgu spēles noteikumiem, tos izpildīt, paši regulējot savu uzvedību, vai noteikt, vai bērns varēs adaptēties skolā,

adaptēties dzīvei sabiedrībā. Tos bērnus, kuri neiesaistās rotaļās un nespēj sekot līdzī spēles noteikumiem, psihologi iedala 2 grupās:

- bērni, kurus var nosaukt par kautrīgajiem, un tāpēc viņiem ir saskarsmes problēmas;
- bērni, kurus var nosaukt par agresīvajiem, egocentriskajiem bērniem.

Pirmajiem saskarsmes grūtības saistās ar to, ka viņi baidās no citiem bērniem, neiesaistās rotaļās.

Otrajiem - ar to, ka viņi ir agresīvi, visu darbību centrē tikai uz sevi, nerēķinās ar citiem, spēles noteikumus vēlas izmainīt pēc saviem uzskatiem (Svence, 1999, 87-88).

4 – 6 gadu vecu bērnu saskarsme izpaužas dažādās bērna attiecībās ar sabiedrību. Šīs attiecības var sadalīt socializācijas stadijās. 4 – 6 gadu vecus bērnus var iedalīt divās socializācijas stadijās. Vienā stadijā ietilpst bērni no 3 – 5 gadu vecumam. Šo stadiju var saukt arī par lomu un statusu uzspiešanu. Šajā saskarsmes stadijā bērna darbība ir nemierīga. Tāpat bērnu nogurdina nevis darbības apjoms, bet gan tās vienmuļīgums. Šajā stadijā ģimenē bērns apgūst normas un vadošās vērtības, turpretī ārpus ģimenes bērns precizē, kas ir labs un kas slikts, salīdzina apkārtējos cilvēkus, kā arī attīsta apmaiņas iemaņas (es – tev, tu – man). Otrā stadijā bērni no 5 līdz 7 gadiem. Šajā laikā socializācijā bērnam nepieciešama sabiedrība un saskarsme ar vienaudžiem. Galvenā darbības forma šajā vecumā ir spēles, jo caur tām bērns izsaka savas domas un mācās analizēt savu darbību. Tāpat bērns spēlējoties atdarina pieaugušos un apgūst dzīvei nepieciešamās lomas. Spēles arī māca bērnam sadarboties ar citiem, tādējādi veicinot pozitīvas uzvedības attīstību. Šajā laikā bērnam svarīga kļūst izvēles iespēja, ko spēlēt, ar ko spēlēt, ar ko draudzēties (Kupše, Sietniece, 2002, 149).

5 – 6 gadu veciem bērniem rotaļa un spēļu pieredze jau ir pietiekami liela un domāšana attīstīta tiktāl, ka viņi jau viegli uztver teikto, izprot rotaļas un spēles noteikumu vārdiskos skaidrojumus. Demonstrējumus var veikt tad, ja tāda nepieciešamība rodas. Šajā vecumā rotaļas un spēles var organizēt gan vienlaikus visai grupai, gan sadalot grupu vairākās apakšgrupās. Var izmantot jau pietiekami sarežģītus uzdevumus. Arī savās sižeta rotaļās, kurās bērnu joprojām uzņemas dažādas lomas, sadarbības modeļi kļūst aizvien sarežģītāki (piemēram, ja vidējā vecuma „dakteris” tikai izklausā savu „pacientu” un saka: „Tu esi slimis” vai biežāk: „Tu esi vesels”, jo tas atspoguļo bērna paša izjūtu un iztēles spēju, tad vecākā vecuma „dakteris” noteikti dos padomus, izrakstīs recepti, noteiks laiku kad nākt atkal utt.). Veidojas tīša uzmanība, iztēle sniedz jau pietiekamu asociatīvo tēlu daudzumu, ir paplašinājusies domāšanas spēja. Tas kopumā rada patstāvību izvīzītā uzdevuma un noteikumu izpildīšanai (Golubina, 2007, 180).

Piektajā dzīves gadā bērni jau atveido vairākas savstarpēji saistītas darbības (aiziet uz veikalu, izvēlas preci, samaksā par pirkumu). Rotaļu darbības šajā vecumā kļūst daudzveidīgākas un

interesantākas: bērni attēlo dažādas profesijas, to darbības, iesaista rotaļās arī patstāvīgās mākslinieciskās darbības elementus - dziedāšanu, sportošanu, dejošanu. Bērni jau prot ar vienu rotaļlietu veikt vairākas daudzveidīgas rotaļu darbības. Šajā vecumā bērni patstāvīgi apvienojas rotaļā, rada rotaļu vidi, paredz rotaļas gaitu. Viņi paši izdomā vismaz divus rotaļas sižeta variantus, izmanto zināšanas, kas apgūtas nodarbībās, un savu pieredzi. Atveidojot lomas bērni savā starpā sadarbojas un sarunājas, prot izmantot rotaļlietas dažādos variantos, neesošās rotaļlietas aizstāt ar dažādiem priekšmetiem. Rotaļa ilgst 20 - 25 minūtes (Golubina, 2007, 182).

Sestajā dzīves gadā bērni mācās saskaņot savas lomas darbības ar citām lomām, palielinās viņu atveidojamo profesiju skaits, darbības attēlošanā vērojama radoša izdoma. Rotaļu darbības aizvien biežāk tiek pakļautas lomām, to savstarpējām attiecībām. Radoši attēlo pieaugušo cilvēku darbu pilsētās un laukos, viņu savstarpējās attiecības, kā arī sabiedriskās dzīves norises. Viņi jau patstāvīgi, pamatojoties uz savstarpējām simpātijām un kopīgām interesēm, apvienojas rotaļu grupiņās, rada rotaļu situācijas, attēlojot dzirdēto, vēroto, mācīto, saista realitāti ar fantāziju. Rotaļa ilgst 25 - 40 minūtes, dažas no tām turpinās arī nākamajās dienās (Dzintere, 1984, 33-39).

Rotaļu galvenais un primārais mērķis, pirmkārt, ir dot prieku kopīgās nodarbībās, radīt apstākļus, kas ikvienam bērnam, dod iespēju pilnībā vingrināt, nostiprināt un attīstīt savas spējas (Bakisa, Romēns, 1997, 12). Rotaļas rezultāts ir izvirzītā rotaļas uzdevuma īstenošana. Rotaļas bērnu māca un attīsta. Rotaļas kā bērna mācīšanas līdzeklis no formālas mācīšanas atšķiras ar to, ka izziņas uzdevumus bērnam neizvirza tieši un atklātā formā, bet tie tiek ietverti rotaļas saturā, uzdevumā, rotaļas darbībās un noteikumos (Dzintere, Boša, 1997, 21).

Secinājumi:

- *Lai rotaļa veicinātu bērna attīstību un uzvedības korekcijas, būtiska loma ir apkārtējo darbībai – pedagoga, vecāku un saskarsmei ar bērniem.*
- *Tieši pirmskolas vecumā bērniem sāk veidoties sākotnējie priekšstati par apkārtējo pasauli. Tāpēc ir svarīgi rūpēties, lai bērns apgūtu savai izpratnei atbilstošās zināšanas īstajā laikā, lai viņā rastos nepieciešamība domāt, radoši darboties.*
- *Pirmsskolas vecumā bērniem rotaļa ir kā dzīvesveids, jo rotaļa palīdz bērnam izprast sevi, tuvojies un apgūt tuvāko apkārtni, iedziļināties savā, citu bērnu un pieaugušo attiecībās.*
- *Svarīgi lai bērns izietu visus rotaļas attīstības posmus. Īpaši tas attiecas uz radošajām rotaļām, ko bērnudārzā piecu līdz sešu gadu veciem bērniem bieži cenšas aizstāt ar spēlēm, kur vadošais ir pieaugušais. Tieši radošas rotaļas sekmē bērna jūtu, prāta un gribas attīstību, sava Es apzināšanos.*

2. Empīriskais pētījums par pirmsskolas vecuma bērnu uzvedības traucējumu mazināšanas iespējām rotaļās un spēlēs

2.1. Empīriskā pētījuma norises izmantoto metožu apraksts

Pētījums notiek Rīgas pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 19 pirmsskolas vecuma bērni – vecumā no 5 - 6 gadiem, grupas skolotāja, skolotājas palīgi un vecāki. Pirmsskolas izglītības iestādē "X" ir piecas dažāda vecuma grupas. Viena jaunākā vecuma grupa (1.5 – 3 gadi), divas grupas otrā jaunākās vecuma grupas (3 – 4 gadi), viena vidējā vecuma grupa (4 – 5 gadi) un viena sagatavošanas grupa (5 – 6 gadi).

Pētījuma mērķis: Analizēt rotaļu izmantošanas pedagoģiskās iespējas uzvedības traucējumu mazināšanā

Pētījuma hipotēze: Ja pirmsskolas izglītības iestādē pedagogs izmanto pēc satura dažādas rotaļas, to elementus, sekmējot sadarbības prasmes, ievērojot vecumposma attīstības likumsakarības un katra bērna individuālās īpatnības, tad iespējamās korekcijas uzvedības traucējumu mazināšanā. Lai pārbaudītu hipotēzi, tika izmantotas vairākas pētījuma metodes:

Novērošana ir mērķtiecīgs process, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, ko uzzina, secina, kam izseko, ko uzmana. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju un pārbaudītu hipotēzi, teoriju, teorētisko pētījumu patiesumu u.tml. Pēc novērošanas tieši uztvertā informācija tiek apkopota, vispārināta un skaidrota (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111). Pedagoģi novērošanu veic, lai plānotu mācību saturu, sekotu bērnu izaugsmei, izlemtu, kā veicināt audzēkņa attīstību, noskaidrotu katra bērna intereses, izzinātu bērna stiprās puses, kādas aktivitātes viņš izvēlas, uzzinātu, kā viņš sadarbojas ar pārējiem (Lūciņa, 2002, 46). Šī metode dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt raksturīgāko un būtisko, saskatīt konkrēto un vispārīgo. Novērošana kā zinātniska pētniecības metode atšķiras no parastās, ikdienišķās novērošanas ar savu mērķtiecību, plānveidību, kā arī novēroto faktu kvalitatīvo un kvantitatīvo apstrādi (Jurgena, 2002, 45).

Pedagoģiskajā procesā novērošana notiek:

- pedagoģiskā procesa sākumā;
- pedagoģiskā procesa laikā;
- pedagoģiskā procesa nobeigumā .

(http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/verteshana_pirmsskola.pdf).

Novērošana parasti notiek dabiskos apstākļos, bez iejaukšanās skolēna darbības gaitā

(Albrehta, 1998, 104). Pedagoģiskās novērošanas laikā skolotājs neiedarbojas uz pētījuma priekšmetu, neizsauc viņu interesējošās parādības, bet gaida to dabiskās izpausmes.

Darba autore novērošanu veica, lai ar rotaļas palīdzību mazinātu bērnu uzvedības problēmas. Novērošanas laikā tiek vērots, kāda ir bērnu interese pret rotaļām un spēlēm, kā bērns tajās iesaistās, kā reaģē, kā tiek sadalītas rotaļu grupas, kā tiek sadalītas lomas, kurš nosaka lomu sadali rotaļās, kādus rotaļu sižetus bērni izvēlas, ar kādiem bērniem vēlas rotaļāties un spēlēties, kādos gadījumos bērni pamet rotaļu vai spēli. Bērni tika novēroti dažādās dzīves situācijās – rotaļnodarbībās, rotaļās, spēlēs, pastaigās, kā arī pedagoģa speciāli radītās situācijās.

Pārrunas. Pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos (stundā, pēc stundas u.c.). Pārrunas ir subjektīva pētniecības metode, tā atklāj respondentu viedokli, tas var atšķirties no objektīvās īstenības. Pārrunām jābūt mērķtiecīgām, plānveidīgām, tajās jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts (Jurgena, 2002, 47). Gatavojoties pārrunām, sevišķi skaidri jāapzinās pētījuma mērķis, lai precīzi zinātu, ko pētnieks grib izzināt pārrunās. Ja šis nosacījums netiek ievērots, tad pārrunas var pārvērsties bezmērķīgā plāpāšanā (Jurgena, 2002, 71).

Analīze ir pētīšanas metode, kuras pamatā ir domāšanas darbība, kas loģiskas abstrakcijas ceļā sadala ideālo vai materiālo objektu sastāvdaļās, pēta katru no tām atsevišķi, nosaka sastāvu, konstatē atšķirīgo un līdzīgo, izzina cēloņus utt. Analīze notiek cieši saistībā ar sintēzi, jo izziņas procesā jēdzienu sadalīšana un apvienošana norisinās savstarpējā mijiedarbībā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 13).

Empīriskā pētījuma struktūra:

1. solis. Balstoties uz teorētisko literatūru tiek izstrādāti kritēriji bērnu uzvedības izvērtēšanai;
2. solis. Tiek veikta bērna novērošana, izzinot bērnu uzvedību sākumā un beigās;
3. solis. Norisinās sarunas ar bērniem, lai noskaidrotu, kādas rotaļas un spēles bērniem labāk patīk;
4. solis. Tiek veikts pedagoģiskais process, izvēloties rotaļas un spēles, kas sekmē bērnu uzvedību;
5. solis. Tiek veikts atkārtots bērna uzvedības izvērtējums pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem, analizējot bērnu izaugsmi.

2.2. Pētāmās grupas raksturojums

Darba autore strādā un veica pētījumu sagatavošanas grupā (pilotgrupa), kuru apmeklēja 19 bērni. Darba autore grupā strādā viena ar diviem pirmsskolas skolotāju palīgiem. No 19 bērniem izglītības iestādi šogad absolvēs 14 bērni (6 – 7 gadi).

Darba autore šajā grupā strādā četrus gadus. Grupa ir īpaša ar to, ka ne tikai bērni ir jā sagatavo skolai, bet bērni arī jā māca diferencēti, jo uz skolu daži no bērniem dosies tikai pēc gada. Katru gadu daļai no bērniem ir izlaidums kā arī vairāki bērni septembrī mācību gaitas uzsākuši no citām grupiņām, citiem valsts vai privātajām iestādēm, kā arī ir mājas bērni. Tādēļ ļoti aktuāla likās šī tēma, kad saskāros ar dažādām grūtībām, kas saistītas ar bērnu dažādo uzvedību, raksturu un vecumu. Ļoti daudz bija jāstrādā ar vecākiem, īpaši ar mājas bērnu vecākiem, kuriem bija daudz kas jāpaskaidro par dažādām pedagoģiskām lietām, iestādes grafiku un nodarbību gaitu, bērna sasniegumiem un citām lietām. Bija vecāki, kuri bieži vērsās ar dažādiem jautājumiem, bet bija vecāki ar kuriem bija jāatrod pieeja, lai runātu tieši par viņu bērna uzvedību vai necieņas izrādīšanu pret citiem, vai nepietiekamu zināšanu līmeni.

Septembrī uzsākot jauno mācību gadu, gatavojoties skolai nesākām tikai ar mācībām, bet ļoti daudz papildus strādājām ar dažādu prasmju attīstīšanu, kas bija iztrūkusi no iepriekšējiem gadiem kā, piemēram, uzvedības iemaņas, pieklājības prasmes, klausīšanās prasmes, palīdzēt un lūgt palīdzību, cieņas izrādīšanu, iejūtību un citām prasmēm. Grupā vairākums ir zēnu, no tiem ļoti daudz līderu, tādēļ bērniem aktuālas ir sportiskas aktivitātes un tajās vienmēr gūt uzvaru kā arī uzslavas. Grupas meitenes pretēji zēniem ir kārtīgas, centīgas un ļoti draudzīgas. Bērni kopumā ir ļoti aktīvi, bet lielas problēmas tieši sagādā disciplīna, tādēļ sportiskās aktivitātēs regulāri izcēlās strīdi, kautiņi un agresijas izrādīšana. Daži no bērniem atnākot uz pirmsskolas izglītības iestādi nebija pieraduši pie dienas ritma - mācību nodarbībām, daži nebija pat ieinteresēti nodarbībās iegūt dažādas zināšanas un prasmes, nespēja pieņemt grupas noteikumus un nevarēja saskatīt gala rezultātu.

Pētāmās grupas bērnu raksturojums:

Adrians (6 gadi) - fiziski labi attīstīts, patīk sports un loģikas spēles, bieži slimo. Šajā grupiņā nāk 2 gadus un turpinās vēl nākamgad, ļoti labi lasa un rēķina matemātikas uzdevumus. Bieži novēro dažādas situācijas no malas, rotaļājās tikai ar sevis izvēlētiem dažiem draugiem. Grupā bieži gribot izpelnīties uzslavas, pasūdzās par citiem. Gandrīz nekad nekonfliktē.

Jete (6 gadi) - ļoti talantīga meitene: labi zīmē, skaisti dzied un dejo. Ļoti sabiedriska, kaut gan reizēm ieraujās sevī un bieži daudz ko pārdzīvo, kas noticis mājās vai grupā ar

draudzenēm. Grupiņu apmeklē divus gadus. Neizrunā pareizi visas skaņas, šļupst. Nekonfliktē.

Nikola (5 gadi) - ir grūtības veidot attiecības ar vienaudžiem. Pati nekonfliktē un tiecās pēc draudzības, bet reti, kad tiek pieņemta spēlē. Mācību programmu ne vienmēr uztver, jo bieži traucē blakus lietas, nespēj koncentrēties. Grupā nāk pirmo gadu, pirms tam ir periodiski gājusi uz pirmsskolas izglītības iestādi, bet vairāk bijusi mājās. Ir ļoti jūtīga un emocionāla.

Niks (6 gadi) - ļoti aktīvs. Interesē viss, kas saistīts ar sportu, tā rezultātiem un komentēšanu. Ir skaļš un grūti apstādināms, jo ātri iekarst. Spēlēs un rotaļās vienmēr grib būt līderis, tādēļ bieži komandē citus grupas draugus. Niks iestādi apmeklē trīs gadus, bet pirmo gadu sagatavošanas grupā. Konfliktos iesaistās, bet atrisina tos pats.

Gustavs N. (6 gadi) - labi apgūst mācību vielu, mācības apmeklē no plkst.9.00 līdz 12.00. Atnākot uz grupu Gustavs ir skaļš, bieži meklē konfliktus, patīk kādu pagrūst vai, kādam iesist. Patīk, ja viņam ir taisnība, jo pats vienmēr vēlas, lai viss būtu godīgi un taisnīgi. Gustavs ir draudzīgs un smaidīgs zēns, bieži arī jūtīgs. Gustavs grupiņu apmeklē otro gadu.

Annija (6 gadi) - ir smaidīga un ļoti klusa meitene. Annija pirmsskolas iestādi apmeklē jau otro gadu, bet pirmo gadu sagatavošanas grupā. Par draudzenēm izvēlās meitenes, ar kurām var manipulēt. Labi apgūst mācību vielu, problēmas sagādā uzdevumi, kuri prasa koncentrēšanos. Ļoti neatkarīga meitene.

Ralfs (6 gadi) - aktīvs un skaļš. Ralfs reti reagē uz pieaugušā aizrādījumiem vai norādījumiem. Pārsvarā draudzējas ar aktīvākiem bērniem – zēniem. Ralfs neizrunā skaņu “R”. Bieži sūdzās, ka kāds viņam dara pāri, kaut gan pats ir konfliktu izraisītājs. Ralfs šo grupiņu apmeklē pirmo gadu, pirms tam ir mācījies krievu tautības pirmsskolas izglītības iestādē.

Aija (6 gadi) – daudzpusīga, aktīva un talantīga meitene, patīk dziedāt, dejot, sportot. Ir grupas līdere un patīk citus izrīkot un komandēt. Vienmēr atcerās dzejoļa tekstu, dejas vai dziesmas kustības un izpilda tos precīzi. Grūtības Aijai sagādā komunicēšana ar citiem grupas bērniem, ir brīži, kad meitene ir ļoti mīļa, ir brīži, ka iesaistās pat mazākos konfliktos un kaujas ar zēniem. Bieži ir ļoti skaļa.

Tālis (6 gadi) - kārtīgs, nekad neiesaistās konfliktos. Grūtības sagādā mācību vielas apguve, daudz jāstrādā individuāli. Patīk par kādu pasūdzēties, ļoti svarīgs ir pieaugušā novērtējums un atzinība. Tālis neizrunā pareizi skaņu “R”, tādēļ grūtības sagādā vārdu diferencēšana un skaņas saklausīšana vārdos. Grupiņu apmeklē pirmo gadu, pirms tam ir divus gadus gājis citā grupiņā.

Ernests (6 gadi) - bieži nekontrolē savas emocijas, ļoti ātri paliek agresīvs un bieži kliedz uz citiem un raud. Regulāri nonāk konflikta situācijās, kuras risina pats, bet situāciju risināšanā izmanto

kaušanos. Reizēm konflikta situācijas jārisina pieaugušajiem. Ernests mācību ziņā ir ļoti gudrs un tekoši lasa un galvā rēķina dažādus matemātikas uzdevumus 1. klases līmenī. Ernests grupiņu apmeklē jau otro gadu, pirms tam ir nācis no privātās pirmsskolas izglītības iestādes.

Jēkabs (5 gadi) - mierīgs un ieturēts. Kontaktu ar citiem bērniem rod ļoti lēni, bet noturīgi. Ātri apgūst mācību vielu, ļoti labi jau lasa un rēķina dažādus matemātikas un citus loģikas uzdevumus. Patīk māksla un ģeogrāfija. Konfliktos neiesaistās nekad un pats tos arī neizraisa. Grupā ir neitrāls. Grupu apmeklē pirmo gadu, pirms tam ir apmeklējis privāto pirmsskolas izglītības iestādi.

Māris (6 gadi) - mierīgs, bet spēj iesaistīties arī konfliktos. Grupiņu apmeklē pirmo gadu, pirms tam ir mācījies krievu tautības pirmsskolas izglītības iestādē. Šogad Māris ir palicis atvērtāks un komunikablāks, vairs nav ierāvies sevī. Neizrunā pareizi skaņas „s” un „š”.

Juris (6 gadi) - skaļš un neprot savaldīt savas emocijas. Ļoti bieži ir konfliktu izraisītājs un pats tajos piedalās. Bieži kliedz un nespēj izteikt savas emocijas vārdos, tās izsaka kliedzot un kaujoties. Nespēj pieņemt spēles noteikumus un nespēj zaudēt, svarīga ir tikai uzvara. Turpretim, Juris izpaužas ar gudrību mācību ziņā – lasot, rēķinot un rakstot, ātri uztver mācību vielu, kaut gan uzmanības noturība ir ļoti maza. Juris iestādi apmeklē otro gadu, pirms tam mācījies privātajā izglītības iestādē.

Jānis (6 gadi) - sabiedrīks, komunikabls, aktīvs un sportisks. Tiecās pēc atzinības un uzmanības, bieži pat negatīvas. Ļoti emocionāls, bet ne ārpusē (slēpj jūtas). Jānis bieži ir nepieklājīgs, patīk pamudināt citus uz nedarbiem. Jānis iestādi apmeklē jau ceturto gadu, sagatavošanas grupiņu apmeklē pirmo gadu, pirms tam gājis citās grupiņās.

Janīna (6 gadi) – kreatīva un radoša, patīk zīmēt un dejot. Janīna ir mierīga, ļoti draudzīga, konfliktos nekad neiesaistās. Janīna pirmsskolas iestādē nāk jau trešo gadu, bet pirmo gadu apmeklē sagatavošanas grupu.

Gustavs R. (6 gadi) - uzcītīgs, spēcīgs, sportisks zēns ar savām interesēm. Ir centīgs un vērīgs, Gustavam ir ļoti glīts rokraksts. Uzdod daudz jautājumu, cenšas izprast lietas būtību. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē otro gadu, pirmo gadu sagatavošanas grupu.

Beāte (7 gadi) - radoša, prot interesantus darbiņus no papīra un citiem materiāliem izgatavot. Ir kautrīga un ļoti talantīga meitene. Vienlīdz labi var atrast sev nodarbošanos, gan, spēlējoties vienai, gan kompānijā. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē otro gadu.

Ernests K. (5 gadi) - smaidīgs un sabiedrīks. Vairāk draudzējās ar grupas zēniem. Ātri iesaistās konfliktos, dara biež to, ko liek citi, neizvērtē patstāvīgi situācijas un grūti ar tām tiek galā.

Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē jau otro gadu, sagatavošanas grupu apmeklē pirmo gadu.

Didzis (6 gadi) - jūtīgs, ir lielas runas problēmas un kustību traucējumi, uzvedības un tās noturības problēmas. Sagatavošanas grupu apmeklē pirmo gadu. Daudz jāstrādā individuāli, veicinot dažādas prasmes.

Pētījuma sākumā tika veikta šo bērnu novērošana un uzvedības skatījumā vērtēšana pēc kritērijiem, Kuri raksturo bērnu saskarsmes un sadarbības prasmi, jo tieši saskarsmē rotaļu laikā visbiežāk novērojami uzvedības traucējumi:

1. Iesaistās grupu rotaļās;
2. Darbojas mazākās grupās;
3. Ievēro grupas kārtības noteikumus;
4. Risina radušās konfliktsituācijas sociāli pieņemamā veidā;
5. Prot labvēlīgi reaģēt uz vienaudžu aizrādījumiem;
6. Prot dalīties ar citiem;
7. Prot gaidīt savu kārtu.

Uzvedības prasmju analīze tiek vērtēta punktos. Par katru kritērija rādītāju var saņemt no 1 līdz 3 punktiem. **1 punkts**, ja bērns vēl mācās, **2 punktus** – bērns saņem, ja konkrētais rādītājs ir daļēji apgūts, **3 punktus** – bērns saņem, ja ir apgūtas prasmes (sk. 1. tabulu).

1. tabula. Grupas raksturojums uzvedības skatījumā pētījuma sākumā

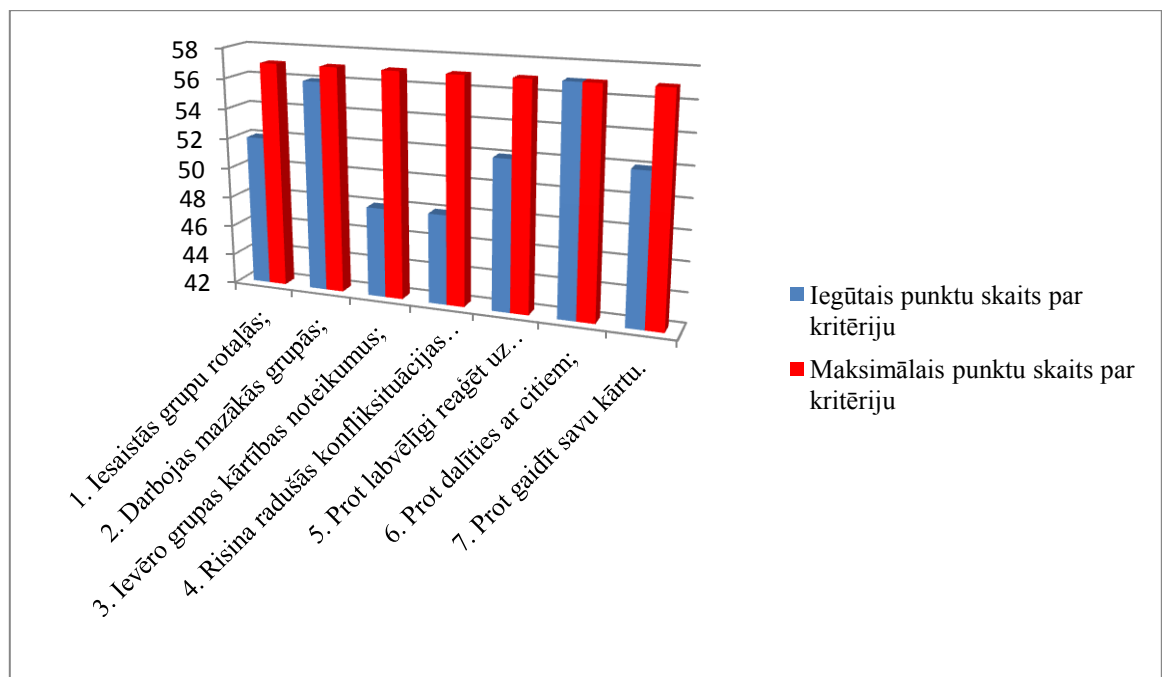
	Vārds	Iesaistās grupu rotaļās	Darbojas mazākās grupās	Ievēro grupu kārtības noteikumus	Risina radušās konfliktsituācijas sociāli pieņemamā veidā	Prot labvēlīgi reaģēt uz vienaudžu aizrādījumiem	Prot dalīties ar citiem	Prot gaidīt savu kārtu	Kopā
1.	Adriāns	2	3	3	3	3	3	3	20
2.	Jete	3	3	3	3	3	3	3	21
3.	Nikola	2	3	2	3	3	3	3	19
4.	Niks	3	3	2	2	2	3	3	18
5.	Gustavs N.	3	3	2	3	2	3	3	19
6.	Annija	3	3	3	3	3	3	3	21
7.	Ralfs	2	3	2	2	2	3	2	16
8.	Aija	3	3	3	2	3	3	3	20
9.	Tālis	3	3	3	3	3	3	3	21
10.	Ernests	3	3	2	2	3	3	2	18
11.	Jēkabs	3	3	3	3	3	3	3	21

1. tabulas turpinājums

12.	Māris	3	3	3	3	3	3	3	21
13.	Juris	2	3	2	2	2	3	2	16
14.	Jānis	3	3	2	3	3	3	3	20
15.	Janīna	3	3	3	3	3	3	3	21
16.	Gustavs R.	3	3	3	2	3	3	3	20
17.	Beāte	3	3	3	3	3	3	3	21
18.	Ernests K.	3	3	2	2	3	3	2	18
19.	Didzis	2	2	2	1	2	3	2	14
	Kopā	52	56	48	48	52	57	52	

Grupā ir dažādi bērni - tādi, kam uzvedības novirzes nav novērojamas un tādi, kuriem tās ir. Darba autore veicot pētījumu secina, ka uzvedības traucējumi nav visām meitenēm – Jete, Beāte, Annija, Janīna kā arī puisiem – Tālis, Jēkabs, Gustavs N. Ar šiem bērniem uzvedības problēmas nav bijušas, var uzskatīt, ka šiem bērniem tiek sniegta liela mīlestība no vecāku puses, problēmas mājās tiek risinātas sarunu ceļā, gan starp bērniem un vecākiem, gan arī vecākiem savā starpā. Bet bērni, kuriem ir izteiktas uzvedības novirzes – agresivitāte, cīņa par varas iegūšanu, verbālā agresivitāte, noteikumu neievērošana, izteikti novērojama - Jurim, Didzim un reizēm arī Ernestam un Ralfam.

Svarīgi ir izvirzīto kritēriju savstarpējā izvērtēšana, kas apskatāma 2. attēlā (sk. 2. attēlu).

2.attēls. Izvirzīto kritēriju savstarpējā izvērtēšana

Bērni, kuri uzrādījuši zemu sadarbības līmeni, ikdienā neprot sadarboties ar citiem bērniem, nelabprāt dalās ar rotaļlietām, nevēlas ievērot grupas noteikumus un nereaģē uz vienaudžu aizrādījumiem kā arī reti labvēlīgi risina konfliktus. Šādi bērni būtu vairāk jāiesaista rotaļās un

spēlēs, jāspēlē dažādi teātri, iejūtoties dažādās lomās. Vairāk jamotivē piedalīties, atrodot veidu kā bērnu piesaistīt, lai rotaļājos varētu paust savas emocijas un notiktu veiksmīga sadarbība starp vienaudžiem. Bērni, kuri uzrādījuši vidēju sadarbības līmeni, bieži prot sadarboties ar saviem vienaudžiem kā arī darbojās mazākās grupās. Šādiem bērniem vēl jāpāriet iesaistīties grupu rotaļās, lomu rotaļās un pieņemt rotaļas noteikumus. Lai draudzīgi piedalītos rotaļās, paužot emocijas un pozitīvu sadarbību ar vienaudžiem. Bērni, kuri ieguva augstu sadarbības līmeni, ir aktīvi, atsaucīgi un pieklājīgi. Šie bērni paši izrāda iniciatīvu, uzsākot jaunu rotaļu, šīs grupas bērni paši izdomā jaunus rotaļas un spēles nosacījumus, iesaistot arī citus grupas bērnus. Bērni ievēro uzvedības normas, ievēro grupas kārtības noteikumus, ja rodas konfliktsituācijas, prot tās atrisināt sociāli pieņemamā veidā. Prot gaidīt savu kārtu, labvēlīgi reaģē uz vienaudžu aizrādījumiem un prot gaidīt savu kārtu rotaļās un spēlēs.

Sākuma posms – novērošana

Bērnu uzvedības traucējumi visbiežāk izpaužas saskarsmē ar citiem vienaudžiem, bērnu rotaļās. Novērojuma mērķis bija: atpazīt un fiksēt situācijas, kurās izpaužas bērnu uzvedība. Tika izveidota tabulu, kas atvieglo novērojuma rezultātu uztveri (sk. 2. tabulu).

2.tabula. Novērojuma rezultātu apkopojums

Pedagoģiskās situācijas	Pazīmes	Izpausmes
<p>Juris rotaļājās ar lielo celtniecības materiālu – klučiem, viņam pievienojās Ralfs un sāk ņemt nost klučus, ko Juris bija uzcēlis. Juris neko nesakot sāka uzreiz skaļi kliegt un apsaukt.</p> <p>Ap vienpadsmitiem grupā sākas nemiers un strīdi, ka jāmaina darbība un jāiet pastaigā. Aktīvi aizkaitināts bija Ernests.</p> <p>No rīta iesākoties nodarbībai Jānis sāka aktīvi sarunāties ar Ralfu, abi sāka smieties un nevarēja nomierināties. Pārējie grupas bērni papildus aizrādīja, ka viņiem troksnis traucē.</p> <p>Pie pusdienu galda Juris sāka ar galda piederumiem aiztikt Gustavu, rezultātā abi sāka kliegt viens uz otru, Jurim sagādāja prieku darīt pāri – ar smaidu sejā. Nereaģēja uz aizrādījumiem.</p>	Uzbudināmība	Grūti nomierināmi, viegli aizkaitināmi.
<p>Nodarbības laikā bērni viens otru pārtrauc, neievēro kārtības noteikumus. Visaktīvāk to dara: Ernests, Ralfs, Jānis un Aija.</p> <p>Didzis nespēj nosēdēt pie galda, šļūc ar dibenu lejā, kājas kabina aiz krēsla un nodarbības laikā guļ uz galda.</p> <p>Niks nespēj mierīgi nosēdēt pie galda un savaldīt sevi – knosās un skaļi uzvedās, jo vakarā gaidāms izbraukums</p>	Pārmērīga aktivitāte	Visu laiku atrodas kustībā, nevar nosēdēt uz vietas, visur iejaucas, dīdās, uzmanības nenoturība.

2. tabulas turpinājums

Pedagoģiskās situācijas	Pazīmes	Izpausmes
<p>ar tēti.</p> <p>Mūzikas nodarbības laikā Juris ākstījās un tīšām izdziedāja nepareizus dziesmas vārdus, izmēdot tos, izsaucot smieklus pārējiem bērniem, ar ko traucēja nodarbības gaitu.</p> <p>Tīrot zobus, Ernests un Jānis laistījās ar ūdeni.</p> <p>Zobu tīrīšanas laikā Aija un Juris sāka svaidīties ar divieliem, Juris trāpīja Aijai ar divieli, izcēlās strīds.</p> <p>Ralfs speciāli aizkaitināja Ernestu, abi skraidīja pa grupu, neieklausoties vairākkārtējos aizrādījumos.</p> <p>Ernests un Juris izklaidē sevi ar sīku konstruktora daļu mētāšanu.</p> <p>Juris nereaģē uz aizrādījumiem sporta nodarbības laikā, izrādās un apzināti traucē citiem.</p>		
<p>Rokdarbu nodarbībā Juris aizmeta līmi pa gaisu un nokliedzās, ka viņam jau tāpat neiznākšot.</p> <p>Ralfs nespēj koncentrēties darbam, nespēj nosēdēt pie vienas nodarbes, traucē citiem.</p> <p>Didzis sporta nodarbībā, kamēr skolotāja stāsta speles noteikumus, nespēj noklausīties, sāk vērtīties pa zemi.</p>	Neuzmanība	Ātri apnīk nodarbošanās, neorganizēti, ātri novērš uzmanību, grūti koncentrēties.
<p>Juris un Ernests sastrīdējās spēles laikā, skaļi kļiedza, viens otru apsaukāja. Tiem pa vidu bija nostājies Gustavs, kurš gribēja strīdu izbeigt, lai varētu turpināt iesākto spēli.</p> <p>Ernests ar Māri, nesadalot klučus, pielietoja viens pret otru fizisku spēku.</p> <p>Aija pielietoja spēku pret grupas zēniem – Jāni un Ernestu, jo viņi esot viņu kaitinājuši.</p> <p>Strīds izcēlās starp Juri un Ralfu par uzvaru galda spēlē – dambretē.</p> <p>Strīda laikā Juris iezīmēja ar savu flomāsteru Gustava darbā, savukārt Gustavs uzzīmēja Jurim uz vaiga svītru. Abi sastrīdējās.</p> <p>Pirms nodarbības visi bērni sasēdās pusaplī,</p> <p>Juris skaļi kliegdamas pasaka, ka viņš šodien nav izspēlējis un viņš nekur neiešot, kamēr nebūs paspēlējis.</p>	Impulsivitāte	Nesavaldīgi, eksplozīva enerģija, pēkšņa strauja darbība, rīkojas bez apdoma.
<p>Ernestam K. aplicēšanas nodarbības laikā no rokām krīt ārā līme un šķēres.</p> <p>Didzim grūtības sagādā turēt rakstāmpiederumus.</p>	Vāja kustību koordinācija	Neveikli, krīt viss no rokām ārā.
<p>Juris rotaļas laikā apsaukā visus grupas bērnus ar necenzētiem vārdiem, jo nedeva Jurim priekšroku.</p> <p>Ernests nosauc Ralfu sliktā vārdā, jo Ralfs esot viņu</p>	Antisociāla uzvedība	Skaļi kļiegā, apsaukājas.

2. tabulas turpinājums

Pedagoģiskās situācijas	Pazīmes	Izpausmes
<p>aizskāris. Ralfs skaļi skandina rupjos pantiņus gan latviešu, gan krievu valodā. Juris aizvaino skaļi kliegdamis skolotāja palīgu, sakot, ka viņa ir negodīga, jo neatļauj pārkāpt grupas noteikumus un darīt Jurim, ko pats grib.</p>		
<p>Didzim sagādā grūtības mācībās, jo ir koncentrēšanās un uzvedības problēmas, nevar nosēdēt vienā vietā, grūtības sagādā vārda uzrakstīšana, reizēm cenšās, bet diez gan ātri padodās.</p>	Grūtības mācībās	Trūkst mērķtiecības, neprot izvirzīt mērķi, neprot saplānot darbību.
<p>Juris spēlējoties ar grupas draugiem, pēkšņi ar mašīnu iesit Ralfam, izceļās konflikts. Gustavs atriebās vēlāk, salaužot Ernesta uzcelto māju no klučiem. Abi sakāvās. Pastaigas laikā sakāvās Jānis un Ernests K. Konflikta nācās atrisināt kopā ar skolotāju. Futbola spēles laikā rotaļlaukumā Juris sāka skaļi kliegt, noņemot zēniem bumbu, kuras rezultātā zēni skrēja pakaļ Jurim, izcēlās konflikts par negodīgas spēles spēlēšanu, jo Juris gribēja būt tikai pirmais, bet zēni vēlējās godīgu spēli un nepieņēma Jura nepareizos noteikumus. Ernests sakaujās ar Juri pēc pastaigas, jo esot uzgūlies uz viņa skapīša mantām. Konflikta situācijā starp Ernestu un Juri, konfliktā iesaistījās Gustavs, cenšoties konfliktu atrisināt, bet rezultātā konfliktu turpināja trijātā, grūstoties un kliezot viens uz otru, konfliktu palīdzēt devās atrisināt skolotāja.</p>	Agresivitāte	Agresīva uzvedība, bieži izraisa konfliktus.
<p>Ralfs nepārtraukti vēlas atrasties uzmanības centrā, izrāda sevi citiem draugiem un jautā, lai draugi viņam kaut ko nopērk, tad viņš arī pretī kaut ko nopirkšot. Pie brokastu galda Juris cenšas pievērst sev uzmanību, komentējot, ko dara citi bērni. Vakarā Jurim atnāk tētis pakaļ, uz ko Juris reaģē kliezot, svaidot mantas pa gaisu. Aija no rīta atnākot uz dārziņu lūdz tētim ienest viņu grupiņā pičpaunā vai karājoties tētim kaklā, ko regulāri tētis izpilda.</p>	Zema pašapziņa	Gribas atrasties uzmanības centrā, kaprīzi.

Secinājumi:

- *Visgrūtāk bērniem ir piekāpties un vienoties, sadalot lomas un labvēlīgi reaģēt uz vienaudžu aizrādījumiem, bet tieši rotaļās un spēlēs bērni kļūst atvērtāki un sadarbības prasmes tiek uzlabotas.*
- *Skolotājam ar rotaļu palīdzību būtu vēlams parādīt, ka no konflikta nav jābēg. Dažādas situācijas ir atrisināmas sociāli pieņemamā veidā.*
- *Rotaļā un sadzīvē bērni vērsas viens pie otra, kas izpaužas kā verbālā un neverbālā saskarsme dialogā.*
- *Lielas grūtības bērnam sagādā prasme nepārtraukt sarunas biedru, adekvāti reaģēt uz pieaugušo vai vienaudžu ziņojumu, ja tas nesasaucas ar bērna vēlmēm, būt pacietīgam pret otra cilvēka viedokli. Novērojumi liecina, ka bērniem atbildēt uz jautājumu, reaģēt uz ziņojumu ir vieglāk, nekā pašiem uzdot daudzveidīgus jautājumus.*
- *Tieši saskarsmē, sadarbībā un mijiedarbībā ar pieaugušo bērns apgūst ārējo pasauli un sabiedrības izveidotos modeļus.*
- *Bērna paša pieredzē atklātais ir daudz nozīmīgāks nekā tas, ko neatlaidīgi un aizrautīgi cenšas skaidrot pieaugušais pat interesantas nodarbības laikā, kur bērns ir tikai klausītājs. Svarīgi ļaut bērniem darboties, neapslāpēt bērnu tieksmi pēc radošas un aktīvas darbības.*

2.3. Empīriskā pētījuma rezultāti

Darba autore veicot empīriskā pētījuma norisi, pētījuma laikā ieguva konkrētu informāciju par bērnu uzvedības izpausmēm. Tika izmantotas rotaļas, kuras palīdzētu bērniem novērst uzvedības problēmas un bērni kļūtu savaldīgāki, draudzīgāki, uzmanīgāki un emocionāli noturīgāki, veicinātu bērnos kopības izjūtu, drošības sajūtu, emocionālo attīstību, agresivitātes izlādēšanu, sevis apliecināšanu un pašapziņas veidošanu.

1. Rotaļa „Klusais ciemiņš” (skatīt 1. pielikumu)

Rotaļas „Klusais ciemiņš” laikā noteikumus ievēroja trīspadsmit bērni, savukārt seši bērni tos ievēroja tikai daļēji. Šajā rotaļā bērniem bija jābūt ļoti uzmanīgiem un klusiem. Grūtības noteikumu ievērošana sagādāja tieši Jurim un Ernestam, kuri ir aktīvi, ar tendenci pašiem noteikt rotaļas rezultātu. Faktiski tiem pašiem bērniem problēmas sagādāja arī negatīvo emociju izpausmju kontrole, jo neievērojot rotaļas noteikumus, centās paust neapmierinātību un traucēja citiem rotaļas

dalībniekiem. Tāpat, tiem pašiem bērniem, bija grūti rotaļas laikā sagaidīt savu kārtu, jo bērniem vērojams arī pacietības trūkums. Pētījuma beigu posmā visi bērni prata ievērot šīs rotaļas noteikumus. kas apskatāms 3. attēlā (sk. 3. attēlu).

3.attēls. Rotaļa „Klusais ciemiņš”

2. Rotaļa „Burvju maisiņš ”

Vadot rotaļu “Burvju maisiņš” no 19 pētāmajiem bērniem, gandrīz visi ievēroja rotaļas noteikumus. Grūtības radīja pacietība sagaidīt savu kārtu. Vairākiem bērniem bija neuzmanības kļūdas nosakot mantu skaitu maisiņā kā, piemēram, Ralfam un Ernestam. Bija arī ļoti prātīgi un nopietni bērni, kas ilgi čamdīja maisiņa saturu kā, piemēram, Nikola un Annija. Bērniem patika šī rotaļa, jo bija pārsteiguma momenti.

3. Rotaļa „Brīvais mikrofons”

5 – 6 gadu vecumā bērniem nereti rotaļu laikā grūtības sagādā prasme sagaidīt savu kārtu, kamēr bērns kļūst par rotaļas vadītāju vai izvēlēto rotaļnieku. Īpaši tas ir raksturīgs tiem bērniem, kuri vēlas vienmēr būt līderi, būt pirmie. Šāda situācija apgrūtina un neveicina savstarpējo saskarsmi starp bērniem un dažkārt rada arī konfliktsituācijas. Pētot bērnu uzvedības prasmes rotaļas „Brīvais mikrofons” laikā, tika novērots, ka sagaidīt savu kārtu rotaļas laikā neprot pieci bērni, savukārt pārējiem bērniem tas nesagādā problēmas. Tā kā rotaļa balstās uz to, ka katram bērnam ir iespēja izteikties un pastāstīt, piemēram, par interesantākajiem iepriekšējās dienas notikumiem, tad Ralfs, Juris, Niks, Jānis un Ernests izrādīja ļoti lielu aktivitāti un nemitīgi atgādināja, ka vēlas runāt pirmie, nesagaidot savu kārtu. Visiem šiem bērniem ir vērojamas līdera iezīmes un viņiem ir samērā grūti sagaidīt, kad varēs sākt izteikties. Izmantojot šo rotaļu, tā palīdzēja bērniem atraisīties, apzināties savu nozīmību. Ar rotaļas palīdzību bērni mācījās klausīties viens otra stāstījumā un mācījās būt pacietīgāki, līdz ar to pēc vairākām izspēlētām reizēm, visi grupas bērni prata rotaļas laikā sagaidīt savu kārtu un izteikties.

4. “Emociju izlādēsana”

Šī ir lieliska rotaļa, lai uzsāktu rīta cēlienu. Šī rotaļa ļoti patīk visiem bērniem. Bieži daži no zēniem - Juris vai Ernests nevar sagaidīt savu kārtu un citreiz ceļ roku, lai ar viņiem tieši sāktu šo dziesmu. Reizēm Juris dziesmas laikā pasaka, ka viņam klājas labi, bet savu kņagīti pieliek pie mākonīša, tādējādi pievēršot sev uzmanību. Maija beigās visi bērni prata ievērot rotaļas noteikumus, papildus sarežģījām rotaļu ar dzijas kamoliņu, tinot to uz priekšu dziesmas laikā un pēc tam tinot - padodot nakamajam bērnam atpakaļ. Rotaļa ir skatāma 4. attēlā (sk. 4. attēlu).

4.attēls. Rotaļa “Emociju izlādēsana”

5. “Sliktie un labie darbi”

Tā kā šīs grupas bērniem ļoti patīk izteikties, tad šī ir lieliska rotaļa, lai bērni izteiktu savas domas. Kā arī rokas ir aizņemtas, tas mazina dīdīšanos, jo jākoncentrējās ir uz sejiņām, lai parādītu pareizo. Bija liels prieks par bērniem, kuri veica šo rotaļu. Koncentrēties nevarēja Didzis, kurš smaidiņu kartītes sāka locīt gaidīšanas laikā, kamēr varēs sākt runāt. Vēl Ernests nevarēja sagaidīt, kad varēs izteikties, nevarēja nosēdēt, jo ātrāk gribēja pateikt. Pētījuma nobeigumā visi bērni prata bez sarežģījumiem izskaidrot dažādas situācijas un paust atbilstošu emocijas kartīti.

Skolotāja stāstīja īsu fragmentu no stāsta par Pēterīti, kurš negribēja nevienam klausīt. Fragmentā pastāstot, ka kādā no rītiem, Pēterītis pieceļoties negribēja ģērbties un doties uz skolu, skaļi kliedzot un protestējot. Pēc noklausīšanās, visi bērni pacēla bēdīgās sejiņas kartiņu, paskaidrojot savu viedokli, kādēļ tā. Radās starp bērniem dialogs:

Ernests: “Nu, ko tad viņš darīs, ja neies uz skolu? Skolā taču jāmacās, lai izaugtu lieli!”

Aija: “Jā, bet neklausīt un kliegt arī nav labi, var jau normāli pateikt!”

Niks: “Pēterīša rīcība, uzskatu nav pareiza, jo uz skolu mums visiem būs jāiet un mammai ir jāklausa!”

Jete: “Man arī liekās, ka kliegt nevajag, savādāk nevar saprast, ko īsti grib, vajadzēja visu ar mammu sarunāt.” Rotaļa ir skatāma 5. attēlā (sk. 5. attēlu).

5.attēls. Rotaļa “Sliktie un labie darbi”

6. “Rudens lapu pūšana”

Šī rotaļa bija grūta dažiem bērniem, kuriem grūti sadarboties komandās – Jurim, Jānim un Didzim. Juris lapiņu velējas sev, bija daudz jāmotivē, lai izpilda šo rotaļu godīgi. Grūtības sagādāja arī Jāni, jo viņš visu laiku gribēja ākstīties un traucēja savam komandas biedram, kurš centās lapiņu aizpūst pēc iespējas tālāk. Kā arī Didzim, kurš nespēja rotaļai koncentrēties. Pārējiem bērniem šī rotaļa sagādāja prieku un atslodzes brīdi. Petījuma nobeigumā visi bērni prata izpildīt rotaļas noteikumus. Viss lielākos priekus sagādāja rotaļāšanās un priecāšanās ar rudens lapām, kas redzams 6. attēlā (sk. 6. attēlu).

6.attēls. Rotaļa “Rudens lapu pūšana”

7. “Daudzveidīga fiziskā aktivitāte”

Šī rotaļa patika bērniem, rotaļa tika sarežģīta un ik pa laikam mainīta, tika dažādoti vingrinājumi uzstādot atbilstošus noteikumus, jo bērniem ātri palika garlaicīgi. Rotaļā tika izmantota bumbas mešana, ripināšana, spersana un skriešana. Visi bērni prata ievērot rotaļu noteikumus, kas redzams 7. un 8. attēlā (sk. 7., 8. attēlu).

7., 8. attēli. Rotaļa “Daudzveidīga fiziskā aktivitāte”

8. “Es protu teikt labus vārdus!”

Šajā rotaļā bērniem bija iespēja runāt dialogā un teikt viens otram, ko labu. Dažiem bērniem bija grūtības pateikt labus vārdus kā Didzim un Jurim. Nikola bija ļoti kautrīga, bija jāmudina izteikties ar labiem vārdiem. Pārējie bērni izteicās, sakot viens otram labus vārdus. Vairāk izskanēja komplimenti kā, piemēram, Tu šodien ļoti labi izskaties vai Tev šodien skaista kleita, man patīk Tava frizūra, Tev ir ļoti skaistas kurpes! Varēja just, ka zēni mulsa sakot meitenēm labus vārdus. Darba autorei ļoti patika Jetes sacītais Jēkabam : ”Tu esi ļoti gudrs, man patīk, ka Tu esi kārtīgs un draudzīgs, Tu esi foršs puisis!” Rotaļa redzama 9. attēlā (sk. 9. attēlu).

9.attēls. Rotaļa “Es protu teikt labus vārdus!”

Pirkstiņrotaļa:

“Kaza nāk”

Bērniem ļoti patīk pirkstiņrotaļas, it sevišķi, ja maina balss skaļumu, intonāciju, tempu un ātrumu. Bērniem ļoti patīk balss skaļumu kāpināt – sākt runāt čukstus un turpināt arvien skaļāk, tad lēni runāt un turpināt atrāk jeb runāt smalki un kāpinot balsi runāt rupji. Tā var izspēlēt pirkstiņrotaļas ļoti dažādi, mainot noteikumus, tos sarežģījot. Visus bērnus ieinteresēja šīs rotaļas, jo darba autore pievērsa savu uzmanību ar balss maiņām, negaidītām kustībām vai izsaučieniem.

Bērniem grupā tika ieviests arī **uzvedības kalendārs**, kur skolotāja atzīmēja ar zaļu punktiņu tos bērnus, kas noteiktā dienā vai aktivitātē ievēroja noteikumus. Šis jauninājums grupā ir nesis pozitīvas pārmaiņas, jo pētījuma beigās visiem bērniem ir pozitīvs vērtējums – prot ievērot grupas kārtības noteikumus. Zaļos punktiņus ar bērniem kopīgi pārskatot, katru piektdienu pārrunājot, kuram izdevies, kuram nē, kam vēl jāpiestrādā un jāpacenšās pie savas uzvedības. Nedēļas centīgākajam bērnam tika pasniegtas nedēļas ceļojošās medaļas, skatāms 10. attēlā.

10.attēls. Uzvedības kalendāra pārrunāšana.

Arī **emociju kalendārs** lieliski veicina no rītiem bērnu emociju noteikšanu, kur pie saulītes vai mākonīša atbilstoši ar savas zīmītes knaģīti piesprauž izvēloties pēc atbilstošām emocijām, pēc tam visi pārrunājot kā katrs jūtās un kāpēc tā, izdziedot rīta aplī emociju dziesmiņu. Bez šīs emociju dziesmas, nav iedomājams neviens rīts. Izmantojam reizēm arī kamoliņu, bērni sēžot aplītī, iztin kamoliņu un tad satin atpakaļ. Vēl lielisks veids kā negatīvās un sakrājušās emocijas izpaust grupā ir ierīkota **pastkastīte**, kur bērni zīmēja viens otram zīmējumus, rakstīja vēstules un izgatavoja aplokšnes, bija arī reizes, kad bērni dažādi vēstules izlocīja kā, piemēram, kā lidmašīnu vai lācīti, zaķīti utt, reizēm arī sūtīja pašizgatavotas kartiņas. Šādi bērni varēja izpaust arī to, ko nevarēja pateikt, kādreiz vārdiem. Bija vēstules, kurās pie zīmējuma bija rakstīts tikai kam un no kā.

Vēstulēs tika rakstīti arī komplimentu vai tika izpausts tās dienas noskaņojums un emocijas zīmējumos vai vārdos. Daži bērni bija tik čakli, ka dienas laikā pastkastītē ielika vēstulītes vairākiem bērniem. Pastkastīti vērām vaļā katru rītu pēc rīta apļa, tā bērnus iepriecinot. Reizēm bija bērni, kuri jautāja: “Bet kāpēc man nav vēstules?” Bieži tika noskaidrots, ka tie bērni, kuriem reizēm nesūtīja arī paši nevienam nav sūtījuši. Un priecīgas bija arī skolotāja palīgi un skolotāja, arī viņām vēstulītes tika sūtītas, uzmundrinot ar komplimentiem un zīmējumiem. (*skatīt 2. pielikumu*)

Kā viena no dienām, kas viesā būtiskas izmaiņas grupas ikdienā bija “**Labo īpašību diena**”, kad bērni paši rakstīja savas labās īpašības uz A4 baltas lapas, zīmējot domu zirneklī, kas vēlējās varēja savu darbu papildināt ar zīmējumiem vai ornamentiem pēc paša izvēles. Pēc tam darbi tika izvietoti pie sienas, kur visiem redzami, pēc tam pārrunājot uzrakstīto. Bērni bija sajūsmā, tādejādi izprotot, kas ir īpašības, pratu salīdzināt, kuras ir labās un, kuras ir sliktās īpašības, kādi mēs paši esam un, kādi vēlamies būt, kas redzams 11. attēlā.

11.attēls. “Labo īpašību diena”

Šobrīd ļoti aktuālas ir **lomu rotaļas**, kuru rezultātā grupā ir tapis teātra stūrītis ar dažādām drēbēm, maskām, lakatiem un cepurēm kā arī stendiņš ar mazo pirkstiņu lellītēm. (*skatīt 2. pielikumu*)

Dienas pēcpusdienas cēlienā bērni bieži taista **izrādes**, tas sniedz lielisku veidu kā pārvarēt sevi un uzstāties kā arī izdomāt scenāriju un lielisks veids kā skatītājiem būt klusiem un ievērot noteikumus izrādes laikā. Reizēm bērni izspēlēja dažādas situācijas no mājām, reizēm no kādas izlasītas pasakas. Bērni maskas gatavoja ne tikai bērnu dārzā, bet arī mājās. Meitenes izrādes laikā ir spēlējušas arī skolotājas lomu vai izspēlējušas situācijas no grupas ikdienas, kas redzams 12. un 13. attēlā.

12., 13.attēls. "Pēcpusdienas teātra izrādes"

Ir vērojama bērnu izaugsme un uzvedības korekcijas tieši caur rotaļām. Pētījuma gaitā **var secināt**, ka bērnu uzvedība ir mainījusies, bērni vairāk ieklausās, spēj būt patstāvīgāki un paklausīgāki, vairāk aizstāv viens otru. Ir izmaiņas arī ar tiem bērniem, kuri sākumā tikai kliedza vai raudāja, izraisīja agresiju un nepatiku pret visu un visiem, bet darba autore uzskata, ka darbs ar šiem bērniem vēl ir jāturpina gan pirmsskolas iestādē, gan arī vecākiem mājās.

Pētījuma beigās iegūtie rezultāti atspoguļoti 3. tabulā.

3. tabula. *Grupās raksturojums uzvedības skatījumā pētījuma beigās*

	Vārds	Iesaistās grupu rotaļās	Darbojās mazākās grupās	Ievēro grupu kārtības noteikumus	Risina radušās konfliktsituācijas sociāli pieņemamā veidā	Prot labvēlīgi reaģēt uz vienaudžu aizrādījumiem	Prot dalīties ar citiem	Prot gaidīt savu kārtu	Kopā
1.	Adrians	3	3	3	3	3	3	3	21
2.	Jete	3	3	3	3	3	3	3	21
3.	Nikola	3	3	2	3	3	3	3	20
4.	Niks	3	3	3	2	3	3	3	20
5.	Gustavs N.	3	3	3	3	2	3	3	20
6.	Annija	3	3	3	3	3	3	3	21
7.	Ralfs	3	3	3	3	3	3	2	20
8.	Aija	3	3	3	2	3	3	3	21
9.	Tālis	3	3	3	3	3	3	3	21
10.	Ernests	3	3	3	2	3	3	3	20
11.	Jēkabs	3	3	3	3	3	3	3	21
12.	Māris	3	3	3	3	3	3	3	21
13.	Juris	3	3	3	2	2	3	2	18
14.	Jānis	3	3	3	3	3	3	3	21
15.	Janīna	3	3	3	3	3	3	3	21

3. tabulas turpinājums

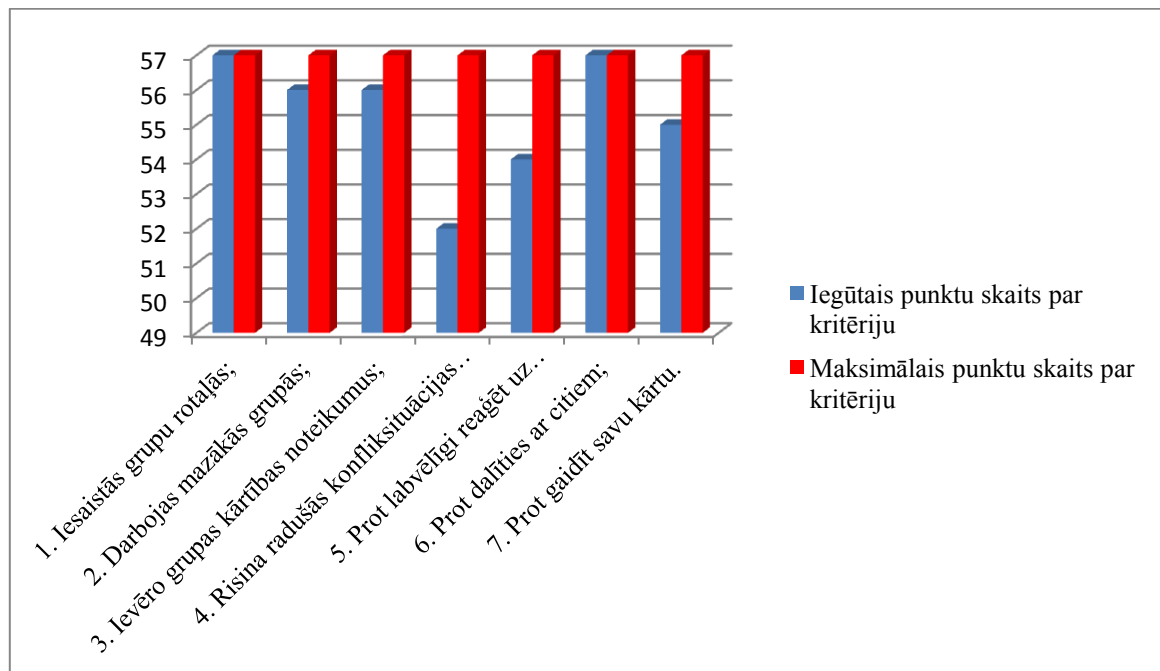
16.	Gustavs R.	3	3	3	3	3	3	3	21
17.	Beāte	3	3	3	3	3	3	3	21
18.	Ernests K.	3	3	3	2	3	3	3	20
19.	Didzis	3	2	3	2	2	3	3	18
	Kopā	57	56	56	52	54	57	55	

(3p) – apgūtas prasmes; (2p) - daļēji apgūts; (1p) – vēl mācās

Darba autore veicot grupas raksturojumu uzvedības skatījumā pētījuma beigās secina, ka uzvedības traucējumi ir būtiski mazinājušies.

Prieks par to, ka bērni ir palikuši draudzīgāki, savaldīgāki un izpalīdzīgāki. Tika novērtos, ka meitenes cenšās aizrādīt – pamācot un palīdzot zēniem risināt dažādas konfliktsituācijas. Kā arī zēni vairāk piedomā pie savas uzvedības rotaļājoties ar meitenēm. Biežāk zēni ievēro pieklājības normas – nepārtrauc sarunas biedru, adekvāti atbild uz jautājumiem, iesaistās. Šobrīd meitenes rotaļājoties arī iesaista vairāk zēnus. Ar vien vairāk grupā notiek dažādu rotaļu, spēļu un teātru spēlēšana, iesaistoties visiem bērniem. Bērni daudz izdomā paši savas rotaļas un pieprasa skolotājai ik dienas iemācīt jaunas rotaļas, rotaļājoties gan grupā, gan svaigā gaisā - rotaļu laukumā.

Izvirzīto kritēriju savstarpējā izvērtēšana apskatāma 14. attēlā (sk. 14. attēlu).

14.attēls. Izvirzīto kritēriju savstarpējā izvērtēšana

Diagrammas dati ievērojami uzlabojušies, attēlā redzams, ka ar maksimālo punktu skaitu novērtēti vairāki kritēriji, piemēram, visi bērni iesaistās grupu rotaļās, visi prot dalīties ar citiem

bērniem. Gandrīz ar maksimālo punktu skaitu novērtēti kritēriji – bērni darbojās mazākās grupās un ievēro grupas kārtības noteikumus. Pētījuma dati apliecina to, ka vēl jāturpina strādāt ar konfliktsituāciju risināšanu sociāli pieņemamā veidā un nepieciešams turpināt mācīties prast reaģēt labvēlīgi uz vienaudžu aizrādījumiem. Manāmi ir uzlabojusies bērnu uzvedība, bērni cenšās ievērot uzvedības normas, ievēro grupas kārtības noteikumus, ja rodas konfliktsituācijas, prot tās atrisināt sociāli pieņemamā veidā. Prot gaidīt savu kārtu, labvēlīgi reaģē uz vienaudžu aizrādījumiem un prot gaidīt savu kārtu rotaļās un spēlēs.

Pētāmās grupas bērnu raksturojums pētījuma beigās:

Adrians (6 gadi) – patīk risināt matemātikas uzdevumus, rakstot uzdevumus arī citiem bērniem. Šobrīd vairāk iesaistās dažādās situācijās, kas notiek grupā, nevēro visus tikai no malas. Piedalās rotaļās ar draugiem, turpina mācīties pieņemt visus bērnus.

Jete (6 gadi) – daudz pamāca pārējos, jo grib, lai grupā visi ir draudzīgi un pieklājīgi. Ļoti svarīgi, lai viņu grupas draugi cienītu un klausītu. Bieži patīk spēlēt lomu rotaļas.

Nikola (5 gadi) – turpina mācīties veidot attiecības ar vienaudžiem. Ir palikusi draudzīgāka un daudz atvērtāka pret citiem. Iesaistās visās grupu rotaļās un piedalās spēlēs.

Niks (6 gadi) – dažādās rotaļās un aktivitātēs, mācās piekāpties, būt iejūtīgāks. Neaprotē, ja kāds ir guvis virsroku spēlē. Patstāvīgi atrisina visus konfliktus, grib būt līderis.

Gustavs N. (6 gadi) – biežāk prasa uzmanību un atzinību no pieaugušajiem. Ātri uztver visu jauno un patīk, ja kāds ieklausās viņa viedoklī. Ir ļoti godīgs un taisnīgs un bieži atgādina pārējiem darīt tāpat.

Annija (6 gadi) – neatkarīgākā grupas meitene, kurai patīk draudzēties un rotaļāties ar visiem. Bieži izdomā jaunas aktivitātes un rotaļas, kurās var piedalīties visi. Precīzi nodeliģējot, kas katram jādara.

Ralfs (6 gadi) – turpina mācīties reaģēt uz pieaugušā aizrādījumiem vai norādījumiem. Ralfs vairāk sācis cienīt citus grupas bērnus. Retāk komentē citu izdarības, vairāk pievēršoties savējam.

Aija (6 gadi) – daudzpusīga un aktīva meitene. Savas līdera prasmes vairāk izmanto palīdzot arī citiem. Motivē citus bērnus dažādās situācijās. Turpina mācīties reaģēt uz konfliktiem ar zēniem sociāli pieņemamā veidā.

Tālis (6 gadi) – vajadzīga liela motivācija mācību vielas apguvē. Tālis ir ļoti draudzīgs un labprāt tikai spēlētos ar grupas mantām. Šobrīd daudz spēlē galda spēles, aicinot piedalīties arī citus.

Ernests (6 gadi) – daudz progresējis, vairāk sevi kontrolē, ir savaldīgāks un vairāk ieklausās

citos. Turpina mācīties reaģēt uz konfliktiem sociāli pieņemamā veidā. Ernestam patīk risināt ļoti sarežģītus matemātikas uzdevumus, ātri uztver visu jauno. Patīk lasīt arī dažādas gramatas. Bieži stāsta interesantākos notikumus no izlasītām grāmatām.

Jēkabs (5 gadi) – palicis atvērtāks, ļoti svarīga ir draudzība. Rotaļājoties uztraucās, ko citi teiks no malas. Bieži spēlē loģikas spēles un lasa grāmatas par ģeogrāfiju. Nekad neiesaistās konfliktos, vienmēr izvairoties no tiem.

Māris (6 gadi) - palicis atvērtāks un komunikablāks. Vairāk iesaistās grupu rotaļās. Parasti izvēlās būt nemanāms.

Juris (6 gadi) – turpina mācīties savaldīt savas emocijas un reaģēt uz konfliktiem sociāli pieņemamā veidā. Ir progresējis, izsakot ar vārdiem savas emocijas, nevis uzreiz izrādot agresiju. Patīk būt uzmanības centrā, bieži pieprasot pieaugušā novērtējumu un atzinību.

Jānis (6 gadi) – ar savu sabiedriskumu iesaista citus grupas draugus dažādās aktivitātēs. Ir palicis pozitīvāks. Daudz saka komplimentus grupas meitenēm.

Janīna (6 gadi) – ļoti pozitīva un smaidīga, vienmēr prātis citus iepriecināt. Svarīgi, lai grupas bērni pret viņu labi izturētos. Patīk dažādas radošas lietas.

Gustavs R. (6 gadi) – pievērš uzmanību dažādām neorģinālām lietām. Uzmanību piesaista motociklu un automašīnu modeļi. Ar tiem iepazīstina arī citus. Pats piedalās rotaļās tikai tad, kad kāds paaicina.

Beāte (7 gadi) – talantīga un radoša. Bieži nāk ar savām idejām, patīk pamācīt citus ar dažādiem darbiņiem no papīra un citiem materiāliem. Ļoti labi jūtās gan viena gan draugu kompānijā, vienmēr draudzīga un pozitīva.

Ernests K. (5 gadi) – turpina mācīties nedarīt lietas, ko zēni liek. Bieži grib darīt lietas, kas liekas smieklīgas citiem. Vairāk izvērtē situācijas un mācas atbilstoši reaģēt uz konfliktiem.

Didzis (6 gadi) – ir palicis atvērtāks. Vairāk komunicē ar citiem. Pats piedāvā un aicina citus iesaistīties dažādās spēlēs. Pardzīvo, ja kāds atsaka.

Secinājumi:

- *Bērni kļuvuši iejutīgāki, savaldīgāki, prot izteikt emocijas ar vārdiem, risina radušās konfliktsituācijas, ir draudzīgāki.*
- *Ir redzamas pozitīvas pārmaiņas, ir progresējusi bērnu uzvedība, it sevišķi prieks par Juri un Didzi, kuri cenšas nebūt agresīvi un būt savaldīgi, ir atvērtāki un draudzīgāki, prot pieņemt apkārtējo viedokli.*
- *Lai bērnu uzvedības problēmas varētu mazināt pilnīgi, ir jāturpina iesāktais darbs ar*

rotaļām un vingrinājumiem, darbs ar bērnu vecākiem, kā arī skolotājam ir jābūt profesionālam, lai ar savu paraugu, darba stilu un pirmsskolas vides veidošanu mazinātu bērnos uzvedības problēmas.

- *Ir apstiprinājusies izvirzītā hipotēze, ja pirmsskolas izglītības iestādē pedagogs izmanto pēc satura dažādas rotaļas, to elementus, sekmējot sadarbības prasmes, ievērojot vecumposma attīstības likumsakarības un katra bērna individuālās īpatnības, tad iespējamās korekcijas uzvedības traucējumu mazināšanā.*

Secinājumi

Bakalaura darba izstrādes laikā apkopojot zinātniskās literatūras analīzi un praktiskā pētījuma rezultātus, tika secināts, ka:

1. Bērnos ir vērojama uzvedības noviržu daudzveidība. Viens no bērna uzvedības iemesliem ir pats bērns, kas cenšas panākt to, kas viņam ir nepieciešams. Iemesls ir arī paši pieaugušie, kas ir izprovocējuši bērna niķošanos, vardarbību, hiperaktivitāti, zemu pašcieņu, melošanu. Sliktas uzvedības iemesls var būt arī deprivācija, bioloģiskie cēloņi, un psihosociālie cēloņi, bērnu hiperaktivitāte, agresivitāte un bērnu krīzes periodi.
2. Bērna uzvedība var būt pozitīva un var būt arī negatīva, kas tiek dēvētas kā „slikta uzvedība”. Uzvedība ir cieši saistīta ar tikumību un morāli un vispārcilvēciskām vērtībām, kas nosaka attieksmi pret sevi, citiem cilvēkiem, dabu, darbu, dzimto vietu. Bērnu uzvedības īpatnību izziņāšanā ļoti liela loma ir skolotājam, jo skolotājs ir kā starpnieks starp bērnu un ģimeni, izziņot ģimenes problēmas un bērna audzināšanas veidus.
3. Pirmsskolas izglītības iestādēs ir bērni ar uzvedības novirzēm, bet izmantojot šādas empīriskās metodes – pārrunas ar bērniem, bērnu novērošana pedagoģiskajās situācijās sniedz rezultātus par cēloņiem bērnu uzvedības novirzēs. Savukārt izmantojot ar bērniem dažādas rotaļas, ir iespējama daļēja uzvedības noviržu korekcija.
4. Bērna galvenais darbības veids ir rotaļa - bērns attīstās rotaļājoties un spēlējoties. Kustību rotaļu procesā bērnam veidojas visvairāk emocijas, kuras ietekmē bērna rīcību. Pedagogi un psihologi uzsver to, ka liela nozīme ir rotaļai dažādos vecumos, jo tā ir bērnu galvenais dzīves saturs un darbošanās pamats. Rotaļa palīdz pārvarēt pirmsskolas vecumposma dažādas krīzes izpausmes un ar savu specifiku sekmē bērna garīgo attīstību.
5. Pētījuma laikā tika novērots, ka izmantojot dažādas rotaļas var sasniegt strauju uzvedības traucējumu mazināšanos 5 – 6 gadus veciem bērniem, kas tika pētīts empīriskajā pētījuma norisē. Izmantojot rotaļas bērni vairāk ieklausījās, atvērās, spēja būt patstāvīgāki un paklausīgāki, vairāk aizstāvēja viens otru un bija motivētāki. Izmaiņas vērojamas arī ar tiem bērniem, kuri sākumā bija agresīvi un nervozi, ar šiem bērniem vēl ir jāturpina darbs gan pirmsskolas iestādē, gan arī vecākiem mājās.
6. Pētījuma beigās iegūtie rezultāti liecina, ka bērnu izaugsme ir notikusi, rotaļas izmantošana uzvedības traucējumu mazināšanā ir uzlabojusies. Pētījuma mērķis ir sasniegts, uzdevumi ir izpildīti un hipotēze ir apstiprinājusies.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

1. Adlers, A. (1992) *Psiholoģija un dzīve*. – Rīga: IdeA, 178 lpp.
2. Albrehta, Dz. (1998) *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata, 168 lpp.
3. Bakisa, A., Romēns, K. (1997). *Rotaļas ar bērnu vecumā no 1 dienas līdz 6 gadiem*. Rīga: a/s Preses nams, 191 lpp.
4. Batņa, V. (2001) *Rosinot bērna iekšējo pasauli: psihosociālais darbs ar bērniem*. Rīga: RaKa, 164 lpp.
5. Bennet, N., Wood, E., Rogers, S. (1997) *Teaching through play*. USA: Open University Press, 152 p.
6. Berns, E. (2000) *Spēles, ko spēlē cilvēki*. Rīga: SIA Birojs, 203 lpp.
7. Brems, C.A. (2002), *Comprehensive guide to child psychotherapy*. Boston: Allyn and Bacon, 424 p.
8. Cook, G. (2000) *Language Play, Language Learning*. London: Oxford University Press, 235 p.
9. Davenport, B. R. & Bourgeois, N. M. (2008). *Play, aggression, the preschool child and the family: a review of literature to guide empirically informed play therapy with aggressive preschool children*. International Journal of Play Therapy, 23 p.
10. Dunn, O. (1991) *Beginning English with Young Children*. London, 127 p.
11. Dzintere, D. (1984) *Rotaļa un darbs bērnu dārzā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 99 lpp.
12. Dzintere, D., Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību apgāds, 82 lpp.
13. Dzintere, D., Stangaine I. (2007) *Rotaļa bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka, 304 lpp.
14. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa, 304 lpp.
15. Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton, 271 p.
16. Friedlmeier, W. (1999) *Emotionregulation in der Kindheit*. Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag, 218p.
17. Fulans, M. (1999) *Izglītības reformu virzieni*. Rīga: Zvaigzne ABC, 166 lpp.
18. Geidžs, N. L., Berliners, D. C. (1999) *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 662 lpp.
19. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga, 308 lpp.
20. Ieviņa, I. (2004) *Skolotāj, es neesmu slikts!* Ievietots: 21.07.2004.

<http://apollo.tvnet.lv/zinas/skolotaj-es-neesmu-slikts-i/285515>

21. Izard, C. E., Fine, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B., Youngstrom, E. (2001) *Emotion knowledge as a predictor of social behavior and academic competence in children at risk*. Psychological Science, 23 p.
22. Janke, B., (1999) *Naive Psychologie und die Entwicklung des Emotionswissens*. Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag, 62 p.
23. Jurgena, I. (2002) *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 144 lpp.
24. Kājiņa, D., Aunīte, I. (2006) *Kā izprast bērnu?* Rīga: Pētergailis, 101 lpp.
25. Kaņepēja, R. (2003) *Es gribu iet skolā*. Rīga: SIA „Puse plus”, 191 lpp.
26. Kraukle, I. (1994). *Palīgs skolotājam*. Pielikums: Izglītība un kultūra, 23 lpp.
27. Kriķe, B. (1994). *Rotaļspēles*. Rīga, 42 lpp.
28. Kupše, S., Sietniece I. (2002) *Saskarsme*. Rīga: Jumava, 296 lpp.
29. Laiviņa, M. (1992) *Rotaļas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 225 lpp.
30. Lieģeniece, D. (1990) *Bērna uzvedības pašregulācija bērnudārzā*. Rīga: [b.i.], 35 lpp.
31. Lieģeniece, D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa, 262 lpp.
32. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999) *Veseluma pieeja valodas apguvē 5 – 7 gadu veciem bērniem*. Rīga: Raka, 112 lpp.
33. Liepiņa, T. (2001) *Būt līdzās, izprast un palīdzēt*. *Izd. Izglītība un kultūra*. Nr. 2, 11 lpp.
34. Milts, A. (1994) *Spēle ar realitāti un izdomu*. [eseja], Kentauris XXI., Nr. 7, 6. - 10. lpp
35. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. (2000) Sast. autoru kolektīvs. Rīga: Zvaigzne ABC, 248 lpp.
36. Pitamika, M., Dr. Makkārtņija, K. (2009) *Spēles bērniem. Montesori spēles un nodarbes mazuļiem un bērniem*. Rīga: Apgāds Valters un Rapa, 160 lpp.
37. Plaude, A. (2008). *Bērns starp pieaugušajiem*. Rīga: Zvaigzne ABC, 136 lpp.
38. Pļaveniece, M., Škuškovinka, D. (2002) *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: RaKa, 200 lpp.
39. Psiholoģijas vārdnīca (1999) , Dr.G.Breslava red. - Rīga : Mācību grāmata, 157 lpp.
40. Reznīcenko, J. (2011) *Bērna harmoniska attīstība, apmācība un audzināšana no pirmajām mūža dienām*. Rīga: Sol Vita, 78 lpp.
41. Rogers, C. S., Sawyers, J. K. (1988) *Play in the lives of children*. Washington: National Association for the Education of Young Children, 135 p.
42. Rubin, K.H., Coplan, R.J., Fox, N.A., Calkins, S.D. (1995) *Emotionality, emotion regulation, and preschooler's social adaption*. Development and Psychopathology, 62 p.

43. Rutka, L. (2012) *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: Raka, 178 lpp.
44. Rutter, M., Silberg, J.O'Conner T & Siminoff E. (1999). *Genetics and child psychiatry: II. Empirical research findings*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55 p.
45. Schwartzman, H. B. (1985) *Child-structured Play: a Cross-Cultural Perspective. Play Interactions*. USA: Publisher Johnson & Johnson Baby, 11 – 18 p.
46. Špona, A., Jermplajeva, J. *Bērns. Bērnība. Sasniegumu pētīšana. Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 8. – 23. lpp.
47. Štāls, M. (1927) *Audzināšana un mācīšana agrā bērnībā*. Rīga: Valters un Rapa, 349 lpp.
48. Stangaine, I. (2014) *Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība rotaļās*. Promocijas darbs. Rīga: RPIVA
49. Stangaine, I. (2015) *Bērna dzīvesdarbība rotaļā. Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 24. – 51. lpp.
50. Stanton-Chapman, T.L., Justice, L. M. & Grant, S.L. (2007). *Social and behavioral characteristics of preschoolers with specific language impairment*. Topics in Early Childhood Special Education; Summer, 109 p.
51. Šteinberga, Dž., Danielsa, E. (1999) *Bērncentrētu materiālu veidošana aktivitāšu centros*. Rīga: Sorosa fonds, 213 lpp.
52. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 158 lpp.
53. Vecgrāve, A. (1996) *Kā man saprast savu bērnu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 187 lpp.
54. Vigdors, H. (2004) *Grūti audzināmie bērni*. Pirmsskolas izglītība, Nr.2, 28. – 31 lpp.
55. Wolff Metternich, T., Döpfner, M. (2000) *Oppositionelle Verhaltensstörung im Vorschulalter*. Kindheit und Entwicklung, 39p.
56. Миллер, С. (1999) *Психология игры*. Санкт-Петербург: Университетская книга, 320 с.
57. Новоселова, С. (1997) *О Новой классификации детских игр*. Дошкольное воспитание, № 3., 84-86 с.
58. Хейзинга, Й. (1992) *Ното Ludens / Человек играющий б тени завтрашнего дня*. Москва: Прогресс, Прогресс-Академия, 464 с.

Pielikumi

1. pielikums. *Rotaļu apraksti*

1. Rotaļa „Klusais ciemiņš”

Rotaļas mērķis – rosināt bērnus ievērot noteikumus rotaļas laikā.

Gaita - Rotaļas dalībnieki sasēžas aplī. Vienu vai vairākus no dalībniekiem izvēlas par „klusajiem ciemiņiem”, vienu – par rotaļas vadītāju. Aplī sēdošie pēc vadītāja norādījuma aizver acis un noliec galvu. Tagad ciemos dodas „klusais ciemiņš”. „Ciemiņš” pēc iespējas klusi iet apkārt aplim un cenšas nemanāmi kādam no dalībniekiem nostāties aiz muguras. Tad vadītājs jautā: „Kurš no jums domā, ka pie viņa ir ieradies ciemiņš? „Neatverot acis, dalībnieki, kas saklausījuši vai domā, ka aiz viņiem nostājies „ciemiņš”, paceļ rokas. Pēc vadītāja norādījuma viņi atver acis. Tas, kas uzminējis, ka pie viņa ieradies „ciemiņš”, mainās lomām, un rotaļu atkārt.

2. Rotaļa „Burvju maisiņš”

Rotaļas mērķis – attīstīt bērnus iztēli, pēc taustes noteikt priekšmetu skaitu un priekšmeta formu, attīstīt pirkstu muskulatūru.

Skolotāja ieliek burvju maisiņā dažādas formas priekšmetus, piemēram, ģeometriskas figūras, cietus vai mīkstus priekšmetus, dabas materiālus utt, pirms tam tos parādot bērniem. Maisiņam savēl striķīti tā, lai bērns var ielikt maisiņā roku, bet neredz, kas maisiņā iekšā. Tad bērni tiek aicināti (pēc kārtas, pa vienam) iebāzt roku maisiņā un pēc taustes saskaitīt priekšmetus, kad visi to izdarījuši, salīdzinām rezultātus. Skolotāja izņem no maisiņa visus priekšmetus un kopā ar bērniem saskaita tos, kopīgi uzgavilējam pareizās atbildes sniedzējiem. Tad skolotāja saliek priekšmetus atkal maisiņā un aicina bērnus pēc taustes atrast un izvilkt no maisiņa konkrētu priekšmetu, piemēram, kastani vai metamo kauliņu. Spēles priekšmetus piemēro konkrētajai nodarbības vai tematiskai tēmai.

3. Rotaļa „Brīvais mikrofons”

Rotaļas mērķis – mācīt bērniem klausīties, citus nepārtraucot un attīstīt prasmi sagaidīt savu kārtu.

Gaita – bērni izveido apli, sadodas rokās. Bērni katrs pēc kārtas pastāsta, kas interesants, priecīgs vai skumjš noticis iepriekšējā dienā vai pirms nodarbības. Var pastāstīt jebko. Tas palīdz atraisīties, apzināties savu nozīmību, māca klausīties, citus nepārtraucot.

4. “Emociju izlādēšana”

Mērķis: Noņemt spriedzi bērnos, veicināt vēlmi pašapliecināties un celt pašcieņu.

Gaita: Bērni, kuriem ir sakrājušies iekšējā spriedze, dusmas, vai ir agresīvas izpausmes, izdzied savas negatīvās emocijas vai labās emocijas pašu izdomātā dziesmā:

Grupas bērni dzied: “Kur ir Jete?” (2x)

- Te es esmu (2x)”

Grupas bērni: “Labrīt, kā Tev klājas?” (2x)

- Paldies, (bērns nosauc sajūtas kā klājas, piemēram, ļoti labi).

Skolotāja jautā: Pastāsti, kāpēc...Pēc tam, kad bērns ir pastāstījis savas emocijas un izjūtas, viņš ieliek savu knaģīti ar savu vārdiņu pie emociju kalendāra – saulītes vai mākonīša.

5. “Sliktie un labie darbi”

Mērķis: Attīstīt bērnu prasmes analizēt dzīves situācijas, novērtējot cilvēku uzvedību, radīt priekšstatus par labiem un ļauniem darbiem.

Gaita: Katram bērnam rokās ir kartiņa, kur uzzīmēta smaidīga un bēdīga sejiņa. Bērni klausās pieaugušā stāstījumā, izvērtē tēlu rīcību stāstā – pareizi darīt (smaidīgā sejiņa), nepareizi darīts (bēdīgā sejiņa). Bērni izsaka savas prognozes, kā šī situācija tiek atrisināta.

6. “Rudens lapu pūšana”

Mērķis: Veicināt bērnu sadarbības prasmes un radīt komandas garu.

Gaita: Bērni atrodas viens otram pretī. Skolotāja iedod katram pārim mazas, rudens koka lapas. Bērni pūš lapiņu uz priekšu ar salmiņa palīdzību. Noteikums – lapu nedrīkst ilgi paturēt sev un aizskart ar rokām, jācenšās aizpūst pēc iespējas tālāk. Lapas var pūst arī visa grupa kopā sasēžoties aplī. Tad skolotājs iedod vairākas lapiņas.

7. “Daudzveidīgi fiziskā aktivitāte”

Mērķis: Veicināt fizisko attīstību, izlādēt enerģiju, ievērot noteikumus.

Gaita: Rotaļa ar bumbu svaiga gaisā – bērni stāvot pa pāriem ar atstarpī viens otram pretī, precīzi padod piespēli ar bumbu viens otram rokās, metot to gaisā. Vingrinājumu var dažādot un uzstādīt citus noteikumus, lai bērnam nepaliktu garlaicīgi.

8. “Es protu teikt labus vārdus!”

Mērķis: Sekmēt bērna aktīvu dialogisko pozīciju sadarbībā ar vienaudžiem.

Spēles gaita: Bērni apsēžās aplī un rotaļas vadītājs met bumbu otram dalībniekam sakot: „Es protu

teikt labus vārdus, Tev ļoti skaists smaids...” „Ko teiksi Tu?” Bērns, kurš saņēmis bumbu, pasaka paldies, un kaut ko labu pasaka pretī, tālāk bumbu metot citam bērnam.

Pirkstiņrotaļa:

“Kaza nāk”

Mērķis: Ar skaitāmpantiņu palīdzību prast ieklausīties un sekot līdzī, būt uzmanīgiem.

Gaita: Kaza nāk ar diviem ragiem, grib to puiku (Anniju, Māri, Jeti utt.) sabadīt!
(rāda ar rādītājpirkstu un vidējo pirkstu ragus, kas izteiksmīgi tuvojas, un tad mīļi bada.)

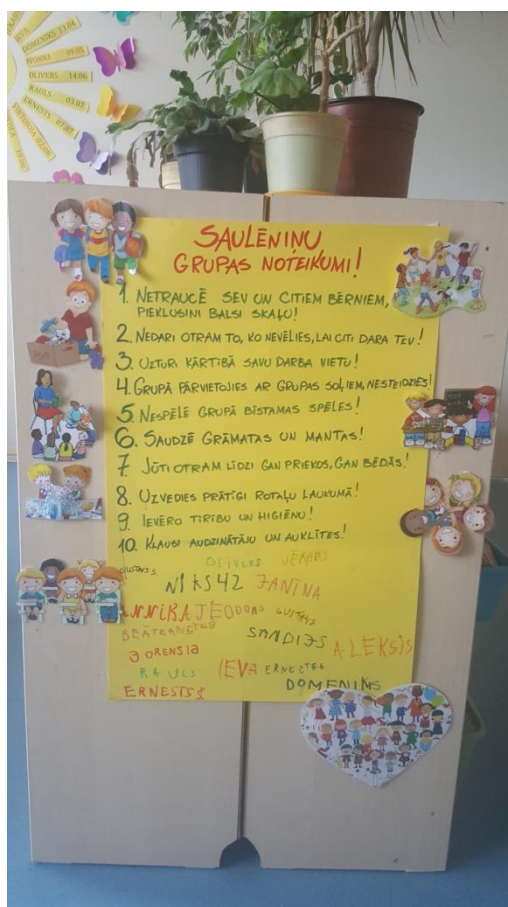
Avēns nāk ar līkiem ragiem, grib to bērnu (...sauc pēc izvēles...) sabadīt! *(tas pats, tikai pirkstus saliec līkus, kā jau auna līkos ragus).*

2. pielikums. Attēli no grupas ikdienas

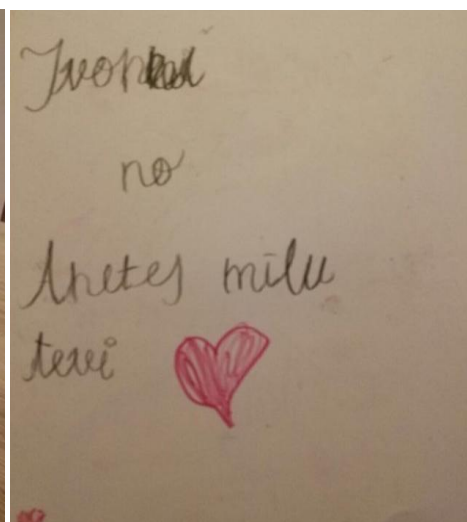
Bērnu emociju kalendārs!

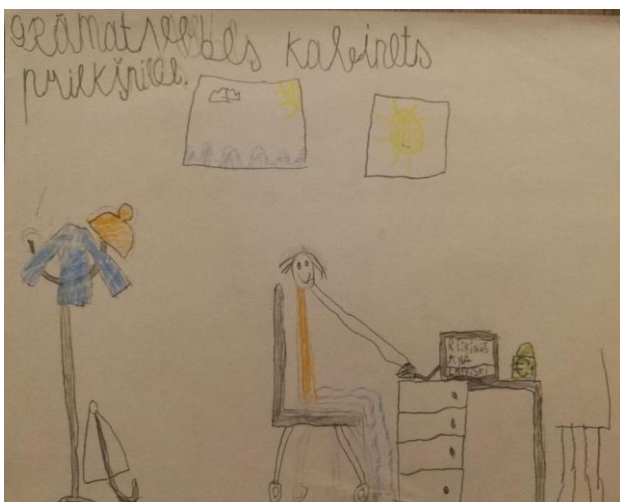
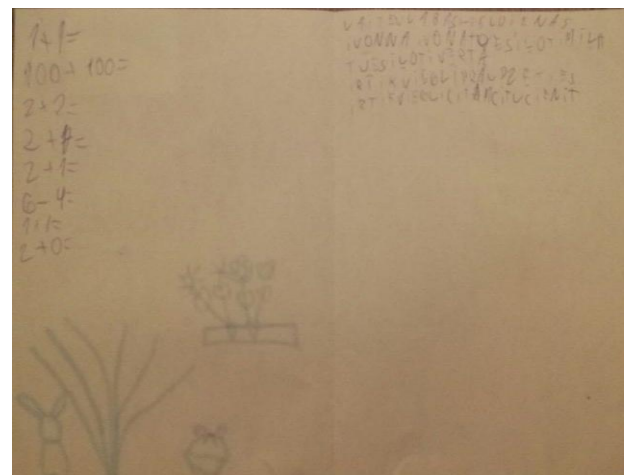
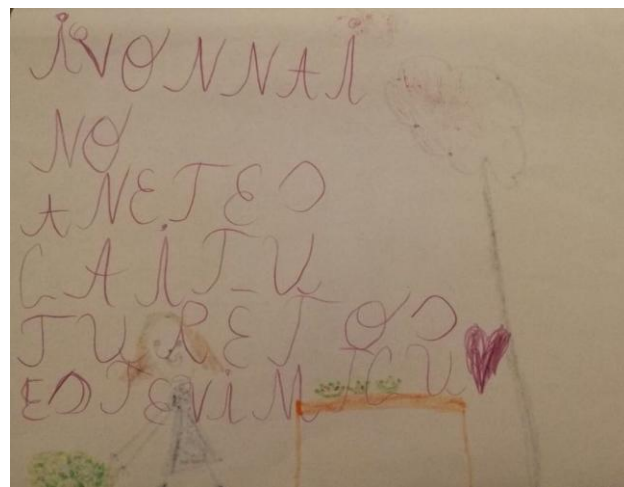

Bērnu grupas noteikumi!

Grupas pasts!

Labo īpašību diena!

Teātra stūrītis!

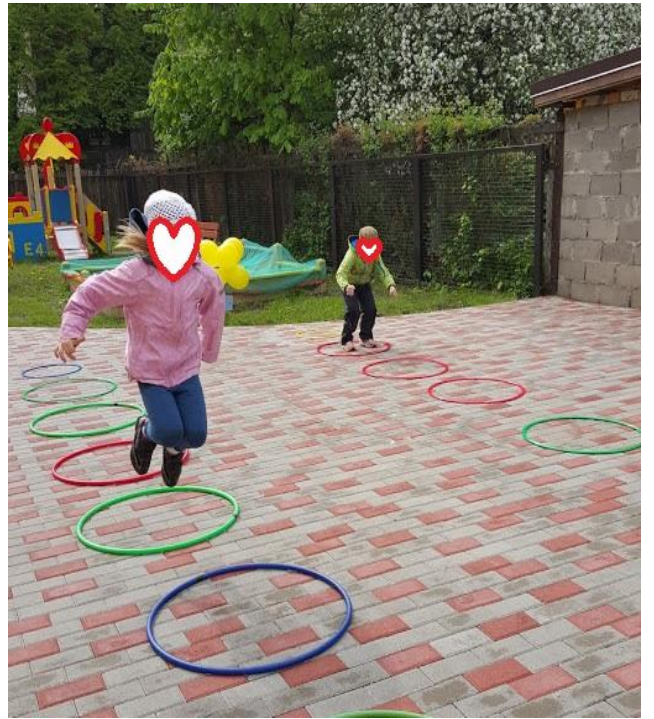

Bērnu rotaļas!

GALVOJUMS

Es, Ivonna Broka

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Ivonna Broka

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: 20.11.2017.

IZZĪŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstošo pasvītrot)

LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Ivonna Broka
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs Docente, Dr. paed. Inga Stangaine
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums

_____
(vērtējums)

_____
(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma

komisijas priekšsēdētājs

_____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

_____
(paraksts)